

Geliş Tarihi : 21.06.2022
Kabul Tarihi: 02.09.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/Özel Sayı (2022), ss. 117-157.

Araştırma Makalesi / Research Article

İZMİR YANGINI HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Alper KARAŞİN**

Öz

İzmir yangını, üzerinden 100 yıl geçmesine rağmen hala güncelliğini koruyan olaylardan biridir. İzmir yangını, tarihi bir olay olması birlikte Türkiye'ye ve Milli Mücadele'ye karşı yürütülen politik kampanyalarda kullanılmıştır. Bu nedenle yangından sonra başlayan tartışmalar ve suçlamalar hala devam etmektedir. Yangının nasıl ve kimler tarafından çıkarıldığı ile ilgili Türk ve yabancı arşivlerde birçok belge bulunmaktadır. Belgelere göre İzmir yangınının sorumlusu Türkler değildir. Aksine belgeler, yangının Ermeni çeteler ve destekçileri tarafından çıkarıldığını göstermektedir. Bu çalışmada İzmir yangınıyla ilgili yabancı ve Türkçe kaynaklar kullanılarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada İzmir yangını ile ilgili belgelerin yanında anılar da incelenmiş, kaynaklar karşılaştırılarak kritiği de yapılmıştır. İzmir yangını hakkında çıkan propaganda kitapları da makalede incelenerek hataları ve eksiklikleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Yangın, Propaganda, İzmir'in Kurtuluşu, Rum, Ermeni.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, (alperkarasin@gmail.com), (Orcid: 0000-0003-3485-2992).

A STUDY ON THE DEBATES ON İZMİR FIRE

Abstract

Although it has been 100 years since the İzmir fire, it is one of the events that still maintains its actuality. The İzmir fire, being a historical event, has been used in political campaigns against Turkey and the National Struggle. Therefore, the discussions and accusations that started after the fire still continue. There are many documents in Turkish and foreign archives about how and by whom the fire was started. According to the documents, the Turks are not responsible for the İzmir fire. On the contrary, documents show that the fire was started by Armenian gangs and their supporters. In this study, it has been tried to clarify the subject by using foreign and Turkish sources about the İzmir fire. In the study, besides the documents related to the İzmir fire, memories were also examined. The sources were also compared and critiqued. The propaganda books about the İzmir fire were also examined in the article and their errors and deficiencies were stated.

Keywords: İzmir, Fire, Propaganda, Liberation of İzmir, Greek, Armenian.

Giriş

1922 yılında Yunan ordularının artık Batı Anadolu'da tutunamayacakları konusu uluslararası siyaset gündemini daha çok meşgul etmeye başladı. İzmir'den İstanbul İtalyan Büyükelçiliğine gönderilen 4 Mart 1922 tarihli raporda Yunan ordularının sistemli bir şekilde katliam yaptıkları bilgisi verilmiştir¹. İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, 6 Mart 1922 tarihinde Lord Curzon'a gönderdiği yazısına İzmir Konsolosu Harry Lamb'in raporunu da eklemiştir. Lamb'in raporunda yer alan "*Yunanlılar, buradan gitmeleri gerektiğini anlamalıdır; ancak kimin çıkarları zarar görürse görsün, geride bir çöl bırakacaklardır. Vakit ve vasıta bulurlarsa her şeyi Yunanistan'a taşıyacaklardır. Türkler yağmaya tutulacak, evleri yakılacak; yabancılar sıkıştırılacaktır. Şimdiye kadar bizim onların yardımına koşmamız ümidini besliyorlardı; dolayısıyla İngiliz mallarına dokunmuyorlardı. Bugün, bizim de onları terk etmiş olduğumuza inanıyorlar; dolayısıyla herkes gibi bizi de ısracaklardır.*"²³ satırları, Yunan ordularının yaratacağı yıkımı özetlemektedir. Lamb, Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile yapmış olduğu görüşmede Türk köylerinin yakılması konusunu açtığında Stergiadis'in bu konuda bilgi sahibi

1 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.46.

2 Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar İngiliz Gizli Belgeleriyle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, ss.336-337.

3 Çelebi, *a.g.e.*, s.46.

olmadığını, ancak bu denli bir tahribatın yapılması gerektiğini belirten sözleri raporda yer almıştır. Lamb müttefiklerin yeterli bir askeri güçle Yunanlıların geri çekilmeleri konusuna el atmadıkları takdirde Anadolu'nun yazgısının kan ve ateşle çözümleneceğini vurgulamıştır⁴.

Türk ordularının 26 Ağustos'ta başlattıkları Büyük Taarruz ile Yunan orduları büyük bir yenilgiye uğratarak geri çekilmeye zorlandılar. Ancak Harry Lamb'ın de raporunda belirttiği gibi Yunan ordusu geri çekilirken köy ve kentleri yakmakta, arkasında bir enkaz bırakmaktaydı. Türk ordularının İzmir'e yaklaşımlarıyla diplomatik yazışmaların sıklığı da arttı.

Lamb, 31 Ağustos'ta Lord Curzon'a gönderdiği gizli telgrafta, Yunan İçişleri ve Savaş bakanlarının İzmir'e gelerek Yunan Yüksek Komiseri ve Başkomutan ile görüşme yaptıkları bilgisini vermiştir. Yunan Baş Komutanı'nın istifa ettiğini belirten Lamb, İzmir'de panik yaşanabileceği gerekçesiyle müttefik savaş gemilerinin İzmir Limanı'nda bulunmasının gerekli olabileceğini de söylemiştir. Atina'daki İngiliz elçisi Bentinck, Lord Curzon'a gizli bir telgraf göndererek Yunan ordusunun moralini kaybettiği bilgisi de yer almıştır. İngiliz Askeri Harekât Şefi de 1 Eylül'de İngiliz Dışişlerine gönderdiği gizli yazısında Yunan ordularının çekildiğini ve Türk ordularının ilerlediğini söylemiştir. Birçok göçmenin de İzmir'e gelmeye başladığını bildirmiştir⁵. 2 Eylül günü telgrafında Lamb, Yunan askeri durumunun ümitsiz olduğunu ve Uşak'ın Yunanlılar tarafından yakıldığını anlatmıştır. Lamb telgrafında "Önümüzdeki birkaç gün içerisinde burada karışıklık çıkması muhtemeldir. Düzeni korumak için en erken vakitte buraya savaş gemileri ve çıkarma gücü gönderilmesi gerekecektir."⁶ uyarısında da bulunmuştur. Ayrıca Yunan yönetiminin kötü haberleri halktan gizlemeye çalıştıklarını da açıklamıştır⁷. 2 Eylül'de İzmir'den İstanbul İtalyan Büyükelçiliği'ne gönderilen yazıda Uşak'ın Yunanlılar tarafından yakıldığı ve Kütahya ile Türk köylerinin de Yunanlılar tarafından sistemli bir şekilde tahrip edildiği bilgisi verilmiştir⁸.

İzmir'deki Amerikan konsolosu George Horton, 2 Eylül tarihli raporunda Yunan kuvvetlerinin moralinin düşük olduğu, Uşak ve Kütahya şehirlerinin yakıldığı bilgisini vermiştir. Hristiyan halk ve yabancılarda panik havasının hâkim olduğunu ve Yunan ordusunun İzmir'e gelmesi halinde önlenmesi mümkün olmayan sorunlar çıkabileceğinin de altını çizmiştir. Horton İzmir'in yakılmasıyla ilgili tehditlerin açıkça duyulduğunun üzerinde durmuştur⁹. Horton 4 Eylül tarihli raporunda göçmenlerin İzmir'e geldiklerini, bu durumun panik havasını arttırdığını söylemiştir. Yunan ordularının İzmir'i boşaltması

4 Sonyel, *a.g.e.*, s.337.

5 *A.g.e.*, ss.364-365.

6 *A.g.e.*, s.365.

7 *A.g.e.*, s.365.

8 Çelebi, *a.g.e.*, s.50.

9 *American Documents on Greek Occupation of Anatolia*, (compiled Çağrı Erhan), Center of Strategic Research, Ankara, 1999, s.129.

konusunda, Ankara Hükümeti ile görüşülmesini teklif eden Horton, bu şekilde İzmir'in tahribatının önlenebileceğini savunmuştur. Silah depolarının patlaması ya da düşük moralli Yunan askerlerinin hareketleri sonucunda İzmir'in tahrip olabileceğini belirtmiştir¹⁰. İzmir Müftüsü de Lamb'i ziyaret ederek "kaçan Rumların Türk mahallelerini yakmaları ihtimaline karşı Müslümanların korunmalarını"¹¹ istemiştir.

6 Eylülünü Rumbold Londra'ya Yunan ordularının geri çekilmes sürecinde büyük tahribat yaptıklarını, bu bilgilerin çeşitli kaynaklar ile doğrulandığını ve barış koşullarının tehlikeye atılmaması için Yunan Hükümetinin uyarılması ve aşırı hareketlerden kaçınmalarının yerinde olacağını yazısında bildirmiştir. Lamb de aynı gün gönderdiği telgrafında Yunanlıların geri çekilirken her şeyi yaktıklarını belirtmiştir¹². 7 Eylül'de İstanbul İtalyan Büyükelçiliğine gönderilen yazıda Menemen, Salihli, Turgutlu ve Manisa'nın Yunanlılar tarafından yakıldığı haberdar edilmiştir¹³. İzmir Amerikan Konsolosluğundan Washington'a gönderilen 7 Eylül tarihli raporda, Yunan ordusunun yaktığı şehirler hakkında bilgi verilip Yunan askerlerinin İzmir'i yakmayı konuştukları söylenmiştir. Müttefik temsilcilerinin Yunan Savaş Bakanı Nikolaos Theotokis ile görüştiklerini, İzmir'in yağma ve kundak tehdidi altında olmadığına dair güvence istediklerini, ancak Theotokis'in böyle bir güvence veremeyeceğini aktarmıştır. Horton Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile yaptığı görüşmede İzmir'in yağma ve kundak tehlikesine karşı gerekli önlemlerin alınacağını, ancak Yunan ordusunun ruh hali nedeniyle kesin bir güvence verilemeyeceğini de rapora eklemiştir¹⁴. Lamb 7 Eylül günü gönderdiği yazıda Yunan Yüksek Komiseri ile bir görüşme gerçekleştirdiğini ve düzensiz Yunan askerlerinin şehirde yangın çıkarma ihtimali olduğunu belirtmiştir¹⁵. General Harington da 8 Eylül'de Savaş Bakanlığına gönderdiği telgrafta "İzmir'den kötü haberler alınıyor. Rumların ricası üzerine yüksek komiserler, konsolos ve amirallere, kenti Türklere teslim etmeleri bildirilmiştir. Bu, üzücü bir sonuçtur. Yunan askerleri hiçbir davranışta bulunmamışlardır. Alınan raporlara göre Yunan askerleri denetlenemiyor. Her yanı yakıp yağmıyorlar."¹⁶ sözlerinde Yunan askerlerinin denetlenemediği, yağma ve yıkma faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir.

10 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020, s.172.

11 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.506.

12 *A.g.e.*, s.510.

13 Çelebi, *a.g.e.*, s.51.

14 *American Documents*, ss.131-132.

15 Mustafa Turan, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını 13-15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı*, Medrese Kitabevi, Afyon, 1995, s.230.

16 Sonyel, *a.g.e.*, s.367.

Horton 9 Eylül günlü telgrafında ise Türk süvarilerinin sabah saat 11.30'da mükemmel bir düzen içinde İzmir'e geldiklerini bildirmiştir¹⁷. Aynı tarihli raporunda Amiral Bristol, Yunan subaylarının İzmir'i yakma tehditlerinin devam ettiğini ve Amerika, İngiliz, Fransız ve İtalyan konsoloslarının Yunan Savaş Bakanı Nikolaos Theotokis'ten yağma ve kundak konusunda güvence istediklerini, ancak Theotokis'in böyle bir güvence veremeyeceğini aktarmıştır¹⁸. 9 Eylül günü Lamb, Lord Curzon'a gönderdiği mesajda İzmir'e giren Türk süvarisine, Ermeni ve Rumlar tarafından birkaç el ateş edildiği ve bombaların atıldığı bilgisini vermiştir. Kumanda subayının aşırı hareketlere ve misillemeye izin verilmeyeceğinin güvencesini verdiği söylemiştir. İzmir'deki Muavin Konsolosu Hole, Yunan ordularının geçtikleri kasabaları yaktıkları ve vahşetler yaptıklarını, bu konuda güvenilir kaynaklar olduğunu belirtmesinin ardından "9 Eylül günü saat 11'de, hafif Türk süvarisi İzmir'e girdi ve Konak'ı zapt etti. Giriş, tam disiplin içinde yapıldı, askerler o kadar intizam içindeydiler ki, bir Ermeni'nin önlerine attığı bir bombayla bir subayı ve bazı askerleri yaraladığı zaman bile karşılık vermediler. Kumandan, vatandaşlarına dokunulmayacağına dair Müttefik Konsoloslarına teminat verdi."¹⁹ sözleriyle Türk süvarilerinin İzmir'e girişini anlatmıştır²⁰.

Amiral Bristol, 10 Eylül tarihli raporunda ise Türk ordusunun disiplinini övdükten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın savaşmayanlara zarar verilmeyeceğini, aksi şekilde davrananların ölümle cezalandırılacağını anlatan bildirisine yer vermiştir. Amiral Bristol şehirde karışıklıkların hala devam ettiğini de eklemiştir²¹. 11 Eylül'de General Mombelli'den Kara Kuvvetleri Komutanlığına gönderilen yazıda Türklerden kaçan Yunan orduları ve çetelerinin köyleri yaktıkları ve katliam yaptıkları bilgisi yer almıştır²². 13 Eylül raporunda Amiral Bristol, Türk süvarilerinin İzmir'e girişi²³ sırasında Ermeni ve Yunan halkı tarafından üzerlerine ateş açıldığı ve bomba atıldığını yazmıştır²⁴.

İzmir Yangını Hakkındaki Raporlar ve Kaynaklar

13 Eylül günü, öğlen saatlerinde, Ermeni mahallesinde başlayan yangın İzmir şehrinin büyük bir bölümünün tahrip olmasına neden oldu. Yangının ardından yangının nasıl başladığı ile ilgili çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Bu raporların en önemlilerinden biri, İzmir Sigorta Şirketleri İtfaiye Komutanı Paul Grescovich'in raporudur. Grescovich, İzmir Yangını hakkında hazırlamış olduğu

17 Duru, *a.g.e.*, s.173.

18 *American Documents*, s.138.

19 Şimşir, *a.g.e.*, s.530.

20 *A.g.e.*, ss.528-530.

21 Duru, *a.g.e.*, s.173.

22 Çelebi, *a.g.e.*, s.51.

23 Yüzbaşı Şerafettin'in İzmir'e girişi ve Ermenilerin bombalı saldırıları için bkz. Kemal Arı, *Üçüncü Kılıç*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2012, ss.262-269.

24 *American Documents*, s.139.

raporlarda Türk ordusunun taarruz harekâtına başladığında, Yunan subay ve askerlerinden “Biz İzmir’i Türklere bırakmak zorunda kalırsak, yakacağız, yıkacağız.”²⁵ sözlerini duyduğunu, Yunan subay ve askerlerinin bu sözleri her yerde söylediklerine dikkat çekmiştir. Grescovich Türk ordusunun İzmir’e girdiği günden itibaren İzmir yangınına kadarki 3 günde Ayavukla, Ayakostanitno ve Ermeni mahallelerinde 15 yangının çıktığının üzerinde durmuştur. 18 yıldan beri İzmir’de görevde bulunduğunu söyleyen Grescovich, çıkan bu yangınların kaza sonucu olmadığını, adı geçen üç mahallede bir yılda bile 15 yangının çıkmadığını açıklamıştır. İzmir İtfaiyesi’nin 30 senelik istatistik cetvelinde bu kadar yangının görülmediğini söyleyen Grescovich bu mahallelerdeki yangınların kasten çıkarıldığını raporunda izah etmiştir. Grescovich yangın söndürme çalışmaları yaptıkları sırada bomba ve tüfek ateşine maruz kaldıklarına da dikkat çekmiştir. Grescovich, 11 ve 12 Eylül günlerinde yangın kulesinde nöbet tutan itfaiyecilerin, Ermenilerin Ermeni kilisesindeki ve diğer yüksek binaların çatılarındaki faaliyetlerini dürbünle görüp kendisini haberdar ettiklerini ve Sayes Han çevresinde çıkan yangında evleri yanan Rum kadınlarının “Ermenilerin evlerini yaktıklarını, Hanın yanındaki Ermeni evinin duvarından bir delik açtıklarını ve delikten bol miktarda gaz dökerek evi ateşe verdiklerini”²⁶ sözleri Grescovich’in raporunda yer almıştır. Grescovich 13 Eylül 1922 tarihinde, saat 14.15’te yangının, Ermeni mahallesindeki Ermeni kilisesine oldukça yakın bir Ermeni evinde başladığını ve evin pencerelerinden barut yanmasına benzeyen alevler çıktığını tarif etmiştir. Bu yangının söndürülmesinin ardından Ermeni kilisesinde bir yangının başladığı haberinin gelmesi üzerine Ermeni kilisesine giden Grescovich kilisenin bahçesine 200 kadar balyanın yandığını gördüğünü ve balyaların içinde patlayan şeylerin olduğunu anlatmıştır. Yangın bölgesinde dolu tüfeklerin bırakılmasının zaman zaman patlamalara sebebiyet verdiği ve söndürme çalışmalarını zorlaştırdığının üzerinde durmuştur. Grescovich yangın haberlerinin ardı ardına geldiğini bu nedenle yangınları söndürmek için yoğun bir çalışma başlattıklarını ancak yangınları söndüremeden yeni yangınların çıkması nedeniyle Mevki Komutanlığından Kâzım Paşa’nın yanına giderek durumu ona izah etmiştir. Grescovich yangın yerine yakın sağlam binaların yıkılmasını ve Ermeni mahallelerinin abluka altına alınmasını Kâzım Paşa’dan rica ettiğini, bunun üzerine bir çavuş komutasında 30 kadar istihkâm askerinin kendi emrine verildiğini raporunda söylemiştir. Rüzgârın etkisiyle yangının daha kolay ilerlediğini belirten Grescovich, emrine verilen Türk askerleriyle yangınların söndürülmesi için çok uğraştıklarını, ancak binalarda bomba ve tüfek patlamalarının yangını söndürmeye güçlerinin yetmeyeceği bir durum oluşturduğunu belirtmiştir²⁷.

Türk ordusu İzmir’de düzeni sağlamak ve yangınla mücadele etmenin yanında yangın hakkında zaman kaybetmeden soruşturma başlatmıştır.

25 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:11, s.117.

26 *A.g.d.*, ss.117-118.

27 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:10, Belge Nu:11, ss.115-119.

İsmet Paşa'nın 13 Eylül'de Başkumandanlığa gönderdiği akşam raporunda Ermeni mahallesinde arka arkaya yangınların çıktığını çıkan bu yangınların arkasında Ermenilerin olduğunun anlaşıldığı ve yangınların söndürülmesi için çalışmaların devam ettiği bilgisini vermiştir²⁸.

Garp Cephesi Kumandanlığına gönderilen 14 Eylül tarihli akşam harp raporunda ise İzmir'deki yangınların devam ettiği ve söndürme çalışmalarının devam ettiği, yangının Rum ve Ermeni teşkilatları tarafından çıkarıldığı açıklanmıştır. Raporda ayrıca Rum ve Ermeni teşkilatlarının İngiliz Konsolosluğundan destek gördüklerinin de altı çizilmiştir. Ermeni mahallesindeki evlerin birçoğunda cephane bulunduğu ve evleri yanan Hristiyan halkın yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığına dair söylemleri de raporda yer almıştır²⁹.

Yangından sonra 17 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey'e gönderdiği telgrafta Türk ordusunun İzmir'e girmeden önce tedbirler aldığını söylemiştir. Yunan ve Ermeni teşkilatlarının İzmir'i yakmak için plan hazırladıklarını ve kiliseler de İzmir'in yakılması konusundaki vaazları Müslümanların da işittiğinin altını çizmiştir. Yangın söndürme çalışmalarında Türk askerlerinin gayretli bir şekilde çalıştığının da üzerinde durmuştur³⁰.

Yangından kısa bir süre ilgili haberler Türk basınında yer almaya başladı. 20 Eylül'de Vakit gazetesi İzmir yangının Yunanlıların işi olduğunu yazmıştır. Gazete yazısında Yunanlıların Anadolu'da tutunamayacaklarını anladıklarında tüm ülkeyi yakacaklarını birçok kez dile getirdiklerine değinmiştir. Anadolu'yu yakma konusunun Yunanistan'daki gazetelerde de yazıldığının altı çizen Vakit gazetesi Atina'da çıkan Imbros gazetesinin 30 Mart 1922 tarihli sayısında "Ankara hükümeti orduları İzmir ve Trakya'yı istiyorsa bırakın gelsinler buraları onlara vereceğimize tüm ülkeyi yakarız."³¹ satırlarına ve Yunan General Papoulos'un İzmir'deki kilisede İzmir'i yakacaklarına dair konuşmasına atıfta bulunmuştur³².

22 Eylül 1922 tarihinde Ahenk gazetesinde de "Harik-i Hail Hakkındaki Tahkikat-ı Resmîye" başlığı ile yayımlanan raporda³³, İzmir'de Yunan işgalinin devam ettiği günlerde, farklı mahallelerde 15 yangının çıktığı bildirilmekle beraber, yerli Rum halkından da İzmir'in yakılacağı söylentilerinin duyulduğunun altı çizilmiştir. Raporda Ermeni mahallesi ve çarşı içindeki yüksek binaların çatılarında bazı kişilerin sürünerek dolaştıklarının görüldüğü ve itfaiye görevlilerinin girdikleri evlerde odalara saçılmış pamuk, yün tiftikleri ve paçavra yığınlarının bulunduğu, bu hazırlıkların yangının daha çabuk yayılması

28 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.64, 1968, Vesika No:1448, s.149.

29 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.64, 1968, Vesika No:1453, s.170.

30 Bilal N. Şimşir (Haz.), *Atatürk ile Yazışmalar 1920-1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.275.

31 Abdullah F. Hamdi, "The Burning of Smyrna", *Current History*, Vol.17, No.2, 1922, s.317.

32 A.g.m., s.317.

33 Zeki Arıkan, "1922 İzmir Yangını ile İlgili Bir Rapor", *Türk Kültürü*, S.316, 1989, ss.463-465.

için yapıldığının bilgisi yer almıştır. Raporda İzmir yangınının başlangıcı 13 Eylül Çarşamba günü saat 10.30 olarak verilmiştir. İlk yangının Ermeni kilisesine oldukça yakın bir Ermeni evinde başladığı söylenmiştir. Bu yangının söndürülme çalışmaları sırasında Ermeni kilisesine bırakılan cephane yığınının alev aldığı ve bu yangınında söndürülmeye çalışılması sırasında yeni yangınların çıktığı raporda yer almıştır. Cephanelerin patlamasının itfaiye görevlilerinin işini zorlaştırmakla beraber Lodos rüzgârının da alevlerin farklı evlere sıçramasına neden olduğu ve yangının daha da büyümesine katkı sağladığı bildirilmiştir. Raporda bazı Ermenilerin evlerini kendilerinin yaktıklarını söyledikleri yer almıştır. Yangın gecesi ise Ermeni kilisesi ve çevredeki binalardan atılan havai fişeklerin parola olduğunun şahitlerin ifadelerinden anlaşıldığı söylenmiştir. Raporun sonunda İzmir yangınının Ermeniler tarafından kasıtlı olarak yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türk makamları tarafından yangın hakkındaki soruşturmalar titizlikle yürütülmüş ve Ekim ayının ilk haftası iki rapor daha hazırlanarak gerekli mercilere sunulmuştur. 3 Ekim’de 1’inci Kolordu İstihkâm Komutanının hazırladığı raporda, Fasulya Mahallesi’nde çıkan yangının söndürülmesi için 1’inci Kolordu İstihkâm Bölüğünün bölgeye gönderildiği ve yangın söndürme çalışmaları sırasında “kömür tozlarından simsiyah olmuş, kolları dirseklerine kadar yağlı ve yarı çıplak bir kişi”³⁴nin yakalandığı bilgisi yer almıştır. Sorgulama sonrasında yakalanan kişinin Ermeni olduğu anlaşılmış ve karakola teslim edilmiştir. Plavisna’daki yangının söndürülmesi çalışmalarında ise Rum halkının seslerinin duyulması üzerine yanlarına gidildiği ve iki kişinin ellerinde yağlı paçavralar ile görüldüğü, bu esnada yeni yangınların çıktığı belirtilmiştir. Bu iki kişi için yapılan sorgulama sonucunda Ermeni olduklarının öğrenildiği ve karakola teslim edildiği bilgileri yer almıştır³⁵.

1’inci Kolordu Komutanı İzzeddin Paşa’nın 5 Ekim’de 1. Ordu Komutanlığı’na gönderdiği raporda İzmir yangını sonucunda 20-25 bin ev ve dükkânın yandığı bilgisi ayrıca yanan mahalleler ile yanan önemli binaların isimleri de yer almıştır. İzzeddin Paşa raporunda İzmir yangınının Hristiyanlar tarafından kasten çıkarıldığını ve yangının çıkmasında Ermenilerin önemli rol oynadığını gösteren çeşitli belgeleri raporuyla birlikte sunmuştur. Eklerde 8’inci Tümen’in raporu, İzmir Sigorta Şirketleri İtfaiye Komutanı Paul Grescovich’in raporu, 1’inci Kolordu İstihkâm Komutanı’nın raporu, Mösyö Maks Rozemle’h’in gördüklerini yazdığı rapor, Mösyö Bilişaber ve Mösyö Pasil Ferkoh’un birlikte yazdıkları rapor ile Mösyö Jak M. Filyaki’nin raporları yer almıştır³⁶.

İzmir yangını hakkında resmi tebliğ yayımlanmıştır. 27 Ekim 1922 tarihli resmi tebliğde Türk ordusunun İzmir’de asayışı sağladığını, ancak bu süreçte

34 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:12, s.120.

35 *A.g.d.*, s.120.

36 *Türk İstiklal Harbi C.II Batı Cephesi 6. Kısım 3. Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, ss.309-310.

Torkum'un³⁷ emrindeki Ermenilerin kiliselerden birine sığındıkları ve Türk askerleriyle silahlı mücadeleye girişeceklerinin öğrenildiği bilgisi verilmiştir. Türk askerlerinin kiliseye ulaşmaları sebebiyle çıkış yolu bulamayan Torkum ve adamlarının kiliseyi ateşe verdiği belirtilmiştir. Kilisenin yakılmasının da önceden planlanan bir işaret olduğu ve kilise yangınından sonra Ermeni mahallesinde arka arkaya birçok yangının başladığının görüldüğü tebliğde yer almıştır. Resmi tebliğde İzmir'i yakanların Ermeniler olduğu belirtilmiştir³⁸.

İzmir yangını ile ilgili Türk İstihbarat Dairesi de bir tebliğ yayımlamıştır. Lahey'de çıkan 28 Ekim 1922 tarihli gazetelerde yayımlanan tebliğde, İzmir yangınının söndürülmesi için Türklerin büyük gayret göstererek bu felaketin önüne geçmeye çalıştıklarını, ancak yeterli araç ve gereçlerin olmaması nedeniyle yangının büyüdüğü anlatılmıştır. Afyon'dan İzmir'e kadar yapılan tahribatların Türk ordularının şehir ve köylere girmesinden önce olduğunu altı çizilmiştir. İzmir'in zarar görmesinden Türklerin hiçbir menfaatleri olmadığını ve İzmir'deki mülklerin büyük kısmının Türklere ait olduğunu ve diğer mülklerin korunmasının Türklerin faydasına olacağı belirtilmiştir. İzmir'in Ermeniler tarafından yakıldığı bilgisi verilmiştir³⁹.

İzmir yangını ile ilgili Türk makamlarının soruşturmaları yanında yabancı makamlarda yangın hakkında kendi soruşturmalarını yapmış ve raporlar hazırlamışlardır. İzmir yangını hakkında hazırlanan yabancı kaynaklı raporlardan biri Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun (Near East Relief Organization) temsilcisi Amerikalı Mark O. Prentiss'in raporudur⁴⁰. Prentiss raporuna, Amerika'daki herkesin yangının sorumlusu olarak Türkleri gördüğünü belirterek başlamıştır. İzmir'in Türk ordusunun elde ettiği en önemli hazine olduğunun altını çizen Prentiss, Türkler bu hazineyi neden yok etsinler sorusunu sormuştur. Bunun yanında Rum ve Ermenilerin, İzmir'i Türklerin eline bırakmak istememelerinin bilindiğini de belirtmiştir. Raporunun giriş bölümünde Prentiss, kanıtların Grescovich tarafından toplandığını ve kanıtları kendisinin de kontrol ettiğini ve farklı kaynaklardan gelen kanıtları da değerlendirdiğinde, yangının kaynağının Ermenileri işaret ettiğini söylemiştir. Prentiss raporunda Türk askerlerinin de söndürme çalışmalarına katıldığı ve Grescovich'e yangınları söndürmek için 100 asker verildiği bilgisini vermiştir.

37 Mehmet Asım da Ermeni çeteleri arasından Torkum'un çetesinin etkinliklerini anlatmıştır. Mehmet Asım, Torkum ve çetesinin İzmir'de yaşananların asıl suçluları arasında görmekteydi. Aggelomatis de eserinde Torkum ve çetesinin İzmir'i son terk edenlerden olduğunu söylemiş ve Ermeni çetesiyle ilgili övgü dolu sözler kullanmıştır. Komutan Gonatas günlüğüne 30 Ağustos 1922 tarihinde Torkum ve çetesinin birliğine dahil edildiğini ve Torkum'un şahsi çıkarları için Yunan mücadelesine olan katkısını arttırmak istediğini yazmıştır. Bkz. Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 2009, ss.491-492.

38 Turan, *a.g.m.*, s.233.

39 *A.g.m.*, ss.222-223.

40 Heath W. Lowry, "Turkish History: On Whose Sources Will It Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir", *Osmanlı Araştırmaları*, C.9, S.9, 1989, ss.20-27.

Prentiss de Türk askerlerinin Grescovich'in emriyle yangının ilerlemesini engellemek için bazı binaları yıktığını yazmıştır. Prentiss yangından sonra Türk subaylarıyla yaptığı görüşmelere de raporunda yer vermiştir. Türk subayları İzmir'in tüm zenginliği ile kendilerinin olduğunu söylemiş ve bu zenginliği neden yok edelim sorusunu Prentiss'e yöneltmişlerdir. Prentiss raporunda Amerikan Konsolosluğuna petrol döküldüğü iddialarına yanıt vermiştir. Amerikan Konsolosluğu yakınlarında bulunduğunu ve herhangi birinin petrol döktüğünü görmediğini belirtmiştir. Prentiss raporunu Türklerin şehri yaktığına dair bir kanıt bulamadığı bilgisini vererek sonlandırmıştır. Prentiss'in raporu The Birmingham Age-Herald⁴¹ ve The Bridgeport Telegram⁴² isimli Amerikan gazetelerinde yayımlanmıştır.

İzmir yangını hakkında hazırlanan yabancı kaynaklı bir diğer önemli raporda İzmir körfezindeki Fransız donanmasının kumandanı Amiral Charles Dumesnil'in raporudur. Amiral Dumesnil raporunda Türklerin İzmir'de düzeni sağlamak için mücadele ettiğini ve Türk ordusunun disiplininin iyi biçimde uygulandığını belirtmiştir. Amiral Dumesnil, Rum ve Ermeni mahallelerinde çok sayıda cephane, yanıcı ve patlayıcı malzeme depoları olduğunu, İzmir'in Türklere bırakılmasındansa yakılıp yıkılacağı üzerine propagandalar yapıldığını tespit ettiklerini belirtmiştir. Bu söylentilerin Fransız Konsolosu ve diğer Fransızların da kulağına geldiğini eklemiştir. Türklerin tüm imkanları ile yangınla mücadele ettiklerinin üzerinde durmuştur. İtfaiye ekiplerinin yetişemeyeceği kadar sayıda arka arkaya çıkan yangınların Türk yağmacılarına atfedilmeyeceğini söylemiştir. Amiral Dumesnil de raporunda itfaiye ekiplerine ateş açan Ermenilerden bahsetmiştir. Türk askerlerini sokaklara petrol dökmekle suçlayan Fransız rahiplerinin ifadelerini bizzat araştırdığını belirtmiş ve söylentilerin "Katiyetle yanlış öğrenilmiştir ve felaketin ciddiyeti ve aniliğinden dehşete düşmüş insanların hayalinden kaynaklanmaktadır."⁴³ demiştir. Tutuklananların arasında çok sayıda Rum ve Ermeni'nin olduğunu yangın ile ilgili Türk gazetelerinin isimler ve kanıtlarla birlikte açıklamalarını yayımlamaya başladıklarından da bahsetmiştir. Yangından önce, İngiliz Genel Konsolosluğu'nun isteğiyle Amiral B. Brock, 3 Eylül tarihinde İngiliz vatandaşlarının en kısa sürede İzmir'i terk etmelerini ve 12 Eylül'de de Amerikan konsolosunun tüm Amerikan vatandaşlarının İzmir'den ayrılmalarını söylemesiyle ilgili Amiral Dumesnil, İngilizlerin bilgi kaynağının Rumlar, Amerikalıların ise Ermeniler olduğunu belirtmiştir. Ermeni veya Rum kundakçıların İzmir'i yakmadan önce İngiliz ve Amerikan konsoloslarının vatandaşlarına bu uyarıları yapmaları, konsoloslukların bilgilerinin olduğu

41 The Birmingham Age-Herald, Armenians, Not Turks, Fired Smyrna, 21 January 1923 (Magazine Section).

42 The Bridgeport Telegram, Prentiss Blames Armenians for Firing City of Smyrna, 22 January 1923; aktaran Şükrü Server Aya, *The Genocide of Truth*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, s.630.

43 Oktay Gökdemir, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.15, 2007, s.32.

izlenimini kuvvetlendirdiğini belirtmiştir⁴⁴. Fransa Başbakanı Poincare, Amiral Dumesnil'in raporunu Fransız Parlamentosunda okumuştur⁴⁵.

İzmir'deki Fransız Konsolosu Michel Graillet de dahil Fransızlar; Yunanlar ve Ermeniler'den birçok kez İzmir'in yakılacağı ve Türklere sağlam bir şekilde bırakılmayacağına dair duyumlar aldıklarını belirtmişlerdir⁴⁶. Konsolos Graillet de Amiral Dumesnil'in raporundaki görüşleri desteklemiş ve yangının sorumlularının Ermeniler ile Yunanlar olduklarını söylemiştir. Le Petit Parisien özel temsilcisi de İzmir'de yaptığı soruşturma sonucunda suçluların Ermeniler ve Yunanlar olduğunu doğrulamıştır⁴⁷. Fransız basınında İzmir yangını ile ilgili birçok haber yer almıştır. Fransız basınındaki genel kanı İzmir'in Yunan ve Ermeniler tarafından yakıldığı üzerinedir⁴⁸.

İzmir'deki Çekoslovak Konsolosu da Prag'a gönderdiği telgrafta İzmir'in Ermeniler tarafından yakıldığını ve konsolosluğun yandığı bilgisini vermiştir⁴⁹.

17 Eylül 1922 tarihinde, İzmir Müttefikler arası İrtibat Subayı Yarbay Eduardo Giordano, İstanbul İtalyan İşgal Komutanlığına gönderdiği yazıda, İzmir yangını konusundaki görüşlerini bildirmiştir. Giordano, yangını çıkaranların Türklerin gözünü korkutmak isteyen Rumlar ile Ermeniler olduğunu belirtmiştir⁵⁰. İtalyan basınında da İzmir'i Türklerin yakmadığına dair çeşitli haberler yer almıştır⁵¹. Eylül ayının son günlerinde Papa, Mustafa Kemal Paşa'dan İzmir'de aşırılık yapmamasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa da Papa'ya şu yanıtı göndermiştir; "Boş yere kan dökülmesinden nefret ederim. Ne ordumuz ne de halkımız böyle feci şeyler yapmadı. Halbuki Yunan ordusunun çekildiği yerlerdeki bütün şehir ve köyler tamamen yakılmış ve halka her çeşit işkence yapılmıştır. Bu fanatik yıkma ve katletme sistemi, daha da şiddetli şekilde Trakya'da devam ediyor. Sizden, bu korkunç eylemleri yapanlarda, bir insanlık duygusu uyandırmanızı bekleriz."⁵²

11 Ekim 1922 tarihinde İzmir'den ayrılan bir ajanın da İzmir yangını ile ilgili izlenimlerine 17 Ekim 1922 tarihli İngiliz gizli raporunda yer verilmiştir. Rapora göre 8. Tümen ve 1. Süvari Tümeninin İzmir'e gelmesinin ardından her şeyi göze alan Ermeni çetesinin, Ermeni kilisesi ile çevresindeki evlere sığındığını

44 A.g.m., ss.31-32.

45 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, s.293.

46 Maxime Gauin, "İzmir Yangınının Yeniden Değerlendirilmesi", (çev. Ahmet Can Öktem), *Ermeni Araştırmaları*, S.59, 2018, s.123.

47 A.g.m., s.125.

48 Fransız basınında İzmir yangını hakkında çıkan haberlerin detaylı incelemeleri için bkz. Gökdemir, a.g.m., ss.25-30. Mustafa Kırışman, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.22, 2011, ss.83-86.

49 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:7, s.110.

50 Çelebi, a.g.e., s.52.

51 Bkz. Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.379.

52 Orhan Koloğlu, "İzmir Yangını'nun Ardındaki Gerçek", *Popüler Tarih*, S.37, Eylül 2003, s.55.

ve silahlı Ermeni çetesinin bir süre Türk askerleri ile çatıştığını bildirmiştir. Ajan bu çatışma sırasında Türk askerlerinin de öldüğünü eklemiştir. Ermeni çetesinin geriye kalan üyelerinin kaçabilmek amacıyla Türk askerlerinin dikkatini dağıtmak için bitişikteki semtleri ateşe verdiklerini söylemiştir. Bu yüzden yangının çabucak yayıldığını ve Türk askerlerinin tüm çabalarına rağmen yangının ilerlediğini belirtmiştir⁵³.

İzmir International College müdürü Alexander MacLachlan anılarında Türk ordusunun İzmir'e girmesinden sonra 11 Eylül'de Nureddin Paşa ile görüşmeye gittiğini anlatmıştır. MacLachlan, Nureddin Paşa ile görüşmeden önce yaveri ile görüşmüştür. Sohbet sırasında MacLachlan Ermenilerin bomba saldırıları düzenleyerek Türk askerlerinin ölümlerine sebep olduklarını öğrenmiştir. Nureddin Paşa'nın yaveri Türk ordusunun İzmir'e gelmesinden birkaç saat sonra iki Ermeni'nin Nureddin Paşa ile görüşmek istediğini MacLachlan'a anlatmıştır. Görüşmede İzmir'de Ermeni bir örgütünün⁵⁴ bulunduğunu ve görevlerinin İzmir'e gelen Türk askerlerine bombalı saldırı düzenlemek olduğunu söylemiştir. Nureddin Paşa ile görüşmeye gelen iki Ermeni, bu örgütün yaklaşık 200 üyesi olduğunu söyleyip üyelerin isimleri, adresleri ve karargahları hakkında bilgi vermiştir. Yapılan araştırma sonucunda verilen adreslerde bombalar ele geçirilmiştir. MacLachlan bu örgüt ile ilgili bir yazı gördüğünü ve adını "Armenian Relief Society" olarak hatırladığını anılarında yazmıştır. MacLachlan, ayrıca bu örgütün varlığı ve amaçlarından İzmir'deki Ermenilerin haberdar olduğunu da eklemiştir⁵⁵.

MacLachlan, 15 Eylül günü yaralarının tedavisi için öğlen saatlerinde Litchfield muhribine bindirilmiş, ancak akşam 18.00 sıralarında İngiliz savaş gemisi King George Fifth'e geçiş yapmıştır. Savaş gemisi King George Fifth'in kumandanı Thessiger İzmir yangınında yaşadığı deneyimleri MacLachlan ile paylaşmıştır. Thessiger da MacLachlan'a İzmir'deki Ermeni örgütü ve çeşitli adreslere yapılan aramalar sonucu çıkan bombaları anlatmıştır. Thessiger yangının ilk saatlerinde, iskelede olduğu sırada, iyi İngilizce konuşan bir kişinin evine cephane sandığı bırakıldığını, ne yapması gerektiğini heyecanla sorması üzerine, verebileceği tavsiyenin cephane sandığını evinden uzak tutmak olduğunu söylemiştir⁵⁶.

53 Ajan raporunda Türk askerlerinin çete üyelerini dışarı çıkarmak için birkaç binayı yaktığını söylemiş olsa da rapordaki kanı İzmir'i Ermeni çete üyelerinin yaktığı şeklindedir. Bkz. Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, ss.281-282.

54 İzmir'de Ermeni terör örgütünün yapılanması yeni bir durum değildi. 1905 yılında II. Abdülhamid'e karşı düzenlenen suikast girişimi sonrasında da yapılan soruşturmada İzmir'de Ermeni terör örgütünün varlığı tespit edilmiştir. Polis yapmış olduğu araştırmalar sonucu birçok örgüt üyesini yakalamış ve yapılan aramalarda çeşitli cephaneler ele geçirilmiştir. Polis tutanakları için bkz. Hayri Mutluçağ (Yayına Haz.), *İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, ss.17-159.

55 Alexander MacLachlan, *A Potpourri of Sidelights and Shadows From Turkey*, Kingston, Canada, 1938, ss.13-14.

56 *A.g.e.*, ss.26-27.

The Times gazetesinin 25 Eylül 1922 tarihli sayısında MacLachlan'ın tanıklığı ve araştırmasına yer verilmiştir. MacLachlan Türklerin Yunanlıları katletmediklerini yaptıkları en kötü şeyin esir aldıkları Yunan askerlerini "Yaşasın Mustafa Kemal" diye bağtırmak olduğunu söylemiştir. Haberde Türk askerlerinin İzmir'de asayişin tam sağlanamadığı ilk saatlerde Kolej'i koruduklarını ve bir Türk süvarisinin başıbozukların eline düşen MacLachlan'ı kurtardığı bilgisi de yer almıştır. MacLachlan yangının kökenleri hakkında yaptığı araştırmanın sonucunda Türk üniformaları giymiş Ermeni çetecilerinin şehri ateşe verdiğini ve bu şekilde batı ülkelerinin müdahalesinin sağlanmasına çalışıldığı bulgularına ulaşmıştır⁵⁷.

MacLachlan Yunanistan'da bulunduğu sırada ismini vermediği yüksek mevkideki Near East College mezunu birinin kendisiyle görüşüğünü söylemiştir. MacLachlan bu kişiyi uzun zamandır tanıdığını, İzmir'de büyük bir firmanın yönetiminde bulunduğunu ve İzmir'de güzel bir evleri olduğunu belirtmiştir. Sohbetleri sırasında konu İzmir yangınına gelince, firma yöneticisinin Ermeni örgütü üyelerinin İzmir'i yakmış olduğunu söylediğini belirtmiştir. MacLachlan, firma yöneticisi altını çizerek Ermeni örgüt üyelerini suçladığının üzerinde durmuştur. MacLachlan yangının söndürülebilmesi için Türk ordusunun da büyük gayret gösterdiğini anlatmıştır⁵⁸.

MacLachlan'ın anılarını kaleme aldığı dönemde, ismini vermediği Amerikan Kolej'i'nden mezun önde gelen bir Ermeni'nin İzmir'de yaşanan felaketten adı geçen Ermeni örgütünün sorumlu olduğunu ve örgütün kaçan üyelerinin örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için Türklerle olan mücadelelerine devam ettiklerini kendisine söylediğini anlatmıştır⁵⁹.

Türk askerlerinin binalara petrol döktüklerini gördüğünü söyleyen görgü tanıklarına MacLachlan önemli bir cevap vermiştir. MacLachlan üzerlerinde Türk üniforması olan bu kişilerin, Nureddin Paşa'ya bildirilen Ermeni örgütünün üyeleri olduğunu, Ermeni örgütünün bu üniformaları bombalı saldırılar sonucu ölen Türk askerlerinden aldıklarını belirtmiştir. Ayrıca yangın sürecinde MacLachlan'ın arkadaşlarının, Türk üniformalı bir kişinin yangın çıkardığını gördüklerini, ancak bu kişinin polis tarafından yakalandığını ve yapılan sorgulama sonrasında bu kişinin Ermeni örgüt üyesi olduğunun anlaşıldığını söylemiştir⁶⁰. Tire Musevi Okulu müdürü de yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığını belirtmiştir⁶¹.

MacLachlan gibi İngiliz tarihçi Arnold Toynbee de makalesinde gizli bir Ermeni örgütünün üzerinde durmuştur. Tonybee, Türk askerlerine bombalı

57 Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası Amerikan Kolej'i'nden Kızılcıllı Köy Enstitüsü'ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013, s.111.

58 MacLachlan, *a.g.e.*, s.82.

59 *A.g.e.*, s.14.

60 *A.g.e.*, s.82.

61 Gauin, *a.g.m.*, s.126.

saldırıları düzenleyen bu örgüt üyelerinin İzmirli Ermeniler değil, Kilikya'dan gelen Ermeniler olduğunu belirtmiştir⁶².

Dragoman Johannes Kolmodin⁶³, babası Adolf Kolmodin'e gönderdiği 20 Eylül 1922 tarihli mektubunda yenilen Yunan ordusunun geri çekilirken yaklaşık 250 köy ve kasabayı yaktığını ayrıca İzmir yangınına da çıkardıklarını yazmıştır⁶⁴. Yunanlıların açık bir şekilde sorumluluk almadıklarını, ancak bunların tahliye edilmeden önce planlandığını ve bunun kanıtlandığının altını çizmiştir. 26 Eylül 1922 tarihli mektubunda ise Johannes Kolmodin, Yunan generali Papoulos'un halk içinde söylemiş olduğu, Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmek zorunda kalması durumunda arkasında enkaz bırakacağı ve Türklerin 250 yılda yeniden inşa edemeyeceği sözlerini aktarmıştır. Kolmodin, ayrıca Yunan askerlerinin halkı camilere sokarak camileri ateşe verdikleri bilgisini de eklemiştir. Yunanlıların İzmir yangını konusunda sorumluluk almayacaklarını, ancak kanıtların bunu doğruladığının üzerinde durmuştur. Türk ordusunun İzmir'e girdikten sonra su borularının sistemli bir şekilde yok edildiğini gördüklerini yazmıştır. Kolmodin, petrol ticareti ile ilgilenen Ermenilerin olduğunu duyduğunu ve Yunan ordusunun geri çekilmesinden haftalar önce Yunanlıların da büyük miktarda gaz yağı (burning oil) ithal ettiğini belirtmiştir. Kolmodin Türklerin İzmir'i yok etmek istemelerinin mantıklı olmadığını, Türklerin yangını söndürmek için de insanüstü şekilde mücadele ettiklerini vurgulamıştır⁶⁵.

İzmir yangını ile ilgili basın haberleri incelendiğinde özellikle İngiliz⁶⁶ ve Amerikan⁶⁷ basınında Türkleri suçlayıcı haberlerin çokluğu gözlemlenmektedir. Basında Türkleri suçlayan haberleri eleştirmek amacıyla çeşitli makaleler de yazılmıştır. Bu makalelerden biri Arthur Moss ve Florence Gilliam'ın kaleme aldıkları "The Turkish Myth" başlıklı makaleleridir⁶⁸. Yazarlar Batı dünyasının Türkiye'ye ilişkin yanlış bilgilendirme yapmalarının uzun süredir devam eden bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar, Türk ordusunun İzmir'e girmesinin ardından yaşanan süreçle ilgili de Türk karşıtı politika izleyen

62 Arnold J. Toynbee, "The Truth About Near East, Atrocities", *Current History*, Vol.18, No.4, 1923, s.545.

63 Johannes Kolmodin İstanbul'a 1917 yılında akademik çalışma yapma gerekçesiyle gelmiştir. Ekonomik zorluklar nedeniyle fahri ateşe olarak İsveç Elçiliğinde görev almış birkaç yıl sonra da dragoman (tercüman) olarak atanmıştır. 1931'e kadar görevini sürdürmüştür. Bkz. Elisabeth Özdalga (ed.), *The Last Dragoman- The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat*, Swedish Research Institute in İstanbul, İstanbul, 2006, s.1.

64 Özdalga, *a.g.e.*, s.63.

65 *A.g.e.*, s.63.

66 İngiliz basınında çıkan haberlerin incelemesi için bkz. Orhan Özcan, "İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteci Sorunu (Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.31, 2015.

67 Amerikan basınında çıkan haberlerin incelemesi için bkz. Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.24, 2012.

68 Arthur Moss and Florence Gilliam, "The Turkish Myth", *The Nation*, Vol.116, No.3023, 1923, ss.704-705.

gazetelerin tutumlarını eleştirmişlerdir. Makalelerinde Chicago Tribune, Daily Mail ve Reuters muhabirlerinin İzmir yangınının hiçbir şekilde Türklere mal edilemeyeceğini belirten sözlerine de atıfta bulunmuşlardır. Yazarlar, ayrıca yabancı basın muhabirlerinin Türk davasını desteklemek için hiçbir nedenleri olmadığını, ancak çeşitli raporlardaki bilgilere rağmen uluslararası basında İzmir yangınının suçlusu olarak Türklerin gösterildiğini belirtmişlerdir. Yazarlar, Amerikan Kızıl Haç'ından Albay Haskell'in Amerikan kiliselerinde Türkler ile ilgili anlatılan hikayelerin yalan olduğunu, asıl barbarların Türkler değil, Yunanlılar olduğunu söylediği sözlerinin de üzerinde durmuşlardır.

Alexander Powell da kitabında basında yer alan haberleri eleştirmiş, Türk tarafının dinlenmeden ve yeterli kanıtı ulaşmadan Türklerin suçlandığını, İzmir'i yakanların Yunanlılar ve Ermeniler olduğunu söylemiştir⁶⁹.

Basında Türkleri suçlayan haberleri eleştiren bir başka yazar da Arthur Tremaine Chester'dır. Chester makalesinde Amerikan basınında yayımlanan haberler üzerine yoğunlaşmıştır. Chester, Yunan askerlerinin 1919'da İzmir'i işgal etmesinin ardından yaşanan mezalim ile ilgili Müttefik Devletlerin komiserlerinin konu hakkında rapor hazırladıklarını, ancak bu raporun Amerikan gazetelerinde yayımlanamadığını belirtmiştir. Aslında raporun Amerika'nın önde gelen gazetelerinden birine yayımlanması için yollandığını, ancak gazete editörünün raporu yayımlamayı reddettiği bilgisini vermiştir. Editör, raporu yayımlaması halinde kilise, Yunan ve Ermeni abonelerin kaybedilmesinden korktuğunu, bu nedenle raporu yayımlamadığını belirtmiştir. Chester, İzmir yangınının bir başka kasıtlı tahrif örneği olduğunu dile getirmiş ve yangın nedeniyle Türklerin her şeyini kaybedeceklerine ve bunun karşılığında hiçbir şey kazanmayacak olmalarına rağmen, Amerikan basınında yangının sorumlusu olarak Türklerin gösterilişini eleştirmiştir. Ayrıca Chester makalesinde İzmir yangını hakkında Türk tarafına da kulak verilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur⁷⁰.

Clair Price kitabında Chester gibi Yunan mezalimi hakkında yayımlanmayan raporlardan bahsetmiştir. Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun Ankara'daki temsilcileri Miss Annie T. Allen ve Miss Florence Billings Yunan ordusunun geri çekilirken yaktıkları Türk köylerinin durumu hakkında bir rapor hazırlamışlardır. Hazırladıkları bu raporu da Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun İstanbul merkezine göndermişlerdir ancak bu rapor yayımlanmamıştır. Benzer şekilde İzmir'deki Yunan mezalimini anlatan Bristol raporunu da Lloyd George yayımlatmamıştır⁷¹.

Her ne kadar Yunan mezalimi ile ilgili çeşitli raporların yayımlanmasının engellenmiş olsa da basında az sayıda da olsa Yunan mezalimini anlatan haberler

69 E. Alexander Powell, *The Struggle for Power in Moslem Asia*, John Long Limited, London, 1925, ss.39-40

70 Arthur Tremaine Chester, "History's Verdict on New Turkey's Rise to Power", *Current History*, Vol.19, No.1, 1923, ss.85-86.

71 Clair Price, *The Rebirth of Turkey*, Thomas Seltzer, New York, 1923, s.189.

yer almıştır. Rachid Galib, 1923 yılında *Current History* dergisinde İzmir yangınının çıkmasında Türkleri suçlayanlara, İngiliz basınında yer alan haberleri örnek göstererek cevap vermiştir. Galib makalesinde *The Times* gazetesinin 27 Eylül tarihli sayısından alıntı yaparak Lord St. Davids'in Yunanlıların geri çekilirken Türk köylerini yaktıklarını, yağmaladıklarını ve kendilerine karşı gelen Türklerin öldürüldüğü sözlerine yer vermiştir. Galip, Lord St. Davids'in Yunan ordusunun yakıp yıkmaya faaliyetlerini sistematik bir şekilde ve emir altındayken yaptıkları sözlerinin altını çizmiştir. Galib makalesinde Arnold J. Toynbee'nin *Daily Mail* gazetesinde, 21 Eylül tarihinde yayımlanan yazısına da atıfta bulunmuştur. Toynbee, yakıp yıkmaların çoğunlukla yerel Rum çeteleri tarafından yapıldığını, Yunan ordusundaki çöküşün ardından düzenli ordunun da bu faaliyetlerde yer aldığı bilgisi Galib tarafından vurgulanmıştır. *The London Daily Mail* gazetesinde yer alan haberde Yunan ordusunun geri çekilirken Türk köy ve kasabalarını yaktıkları haberine de Galib atıfta bulunmuştur. Galib makalesinde, Lamb'in sözlerine yer ayırmıştır. Lamb, İngiliz Hükümetinin, İzmir'i Yunan ve Ermenilerin yaktığına inanmak için gerekçeleri olduğunu söylemiştir. Galib, ayrıca Yunan kumandanı Papouloş'un Aya Fotini Kilisesi'nde yaptığı İzmir'i terk etmek zorunda kalmaları halinde İzmir'i yakacaklarına dair yaptığı konuşmadan bahsetmiştir⁷². Rachid Galib kaleme aldığı makalesi ile İzmir yangınının suçunu Türklere atanlara, önemli kanıtlar sunarak cevap vermiştir⁷³.

Lozan Barış Konferansı oturumlarında da İzmir yangını konusu gündeme gelmiş ve İsmet Paşa ile Venizelos arasında hararetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur⁷⁴. Venizelos Yunan ordusunun geri çekilişi sırasında düzen ve disiplinini kaybettiğini ve yıkımlar yaptığını kabul etmiştir. Ancak Venizelos İzmir'in yakılmasında Yunanlılar sorumlu tutulamayacağını, çünkü İzmir yangınının Türk birliklerinin İzmir'e girmesinden sonra başladığını ve yangında Türk mahallelerinin yanmadığını kanıt olarak sunmuştur. İsmet Paşa, önceden inceleme yapmadan hiçbir şey öne sürmediğini belirterek yangının Yunanlılar tarafından çıkarıldığını söylemiştir. İsmet Paşa, İzmir yangınının sorumluluğunun reddedilmez bir şekilde Yunan örgütlerinin işi olduğunun ispatlandığını ve kaynakların doğruluğunun denetlenebileceği bilgisini vermiştir. İsmet Paşa, ayrıca yangının İzmir'e Türk birliklerinin girmesinden sonra çıkmasının Yunan örgütlerini sorumluluktan kurtaramayacağını da altını çizmiştir. Yunan örgütlerinin geri çekilirken Anadolu'da yaptıkları mezalimi hatırlatan İsmet Paşa, Yunanlıların İzmir'i yakma niyetinde olduklarını vurgulamıştır. Türk ordusunun hızlı davranışının ve beklenenden erken

72 Rachid Galib, "Smyrna During the Greek Occupation", *Current History*, Vol.18, No.2, 1923, ss.318-319.

73 A.g.m., ss.318-319.

74 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler* Birinci Takım C.III, (çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, ss.94,97-98. Ali Naci Karacan, *Lozan*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s.232.

İzmir'e ulaşmasının kundakçıların planlarını tümüyle gerçekleştirmelerini engellediğini söylemiştir. İsmet Paşa yangınla mücadele eden Türk askerlerine atılan bombalar ve kurşunları da hatırlatmıştır. Venizelos yanan evlerin onda dokuzunun Rumlar ve Ermenilere ait olduğunu ve "Ülkeyi boşaltıp giden halkların, özellikle kendi malvarlıklarını yakıp yok etmek üzere görevli örgütler bırakmaları gerçekten düşünülemez."⁷⁵ sözleriyle savunma yapmıştır.

Lozan Barış Konferansı'nda İsmet Paşa'nın Venizelos ile olan görüşmesi incelendiğinde Venizelos'un İzmir yangını konusunda temelleri sağlam argümanlar koyamadığı görülmektedir. İsmet Paşa yangın ile ilgili kanıtların bulunduğunu ve bu kanıtların doğruluğunun denetlenebilir olduğunu vurgularken Venizelos ise Türklerin öne sürdükleri tanıklıkların geçerli sayılamayacağını söylemekle yetinmiştir. Bu tanıklıkların neden geçerli sayılamayacağını da açıklamamıştır. Venizelos bu savunmasıyla İzmir yangını ile ilgili Türk rapor ve kaynaklarını değil yabancı rapor ve kaynaklarını da reddetmiştir⁷⁶.

Venizelos ülkeyi terk edecek halkın neden kendi mal varlıklarını yaksınlar yorumunda bulunmuştur, ancak tam tersi ülkeyi terk edecek kişilerin mal varlıklarını yakmak için gerekçeleri vardır. Bunlar; İzmir'i geri alan Türk ordusunun eline İzmir'in en zengin mahallerinin geçmesini engellemek ve müttefik güçlerini İzmir'de Türk ordularına karşı müdahale yapmaya zorlamaktır. İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınmasının ardından, Türk kuvvetleri istikametlerini Çanakkale Boğazı'na yöneltmiştir. İzmir yangınının çıkmasından sonra ise İngiliz Hükümeti Romanya ve Yugoslavya hükümetlerini Boğazlar ve Balkanların Türklerden korunması için yardıma çağırmıştır⁷⁷. Bu süreçte İngiliz ve Amerikan basınında Türklerin yıkıcılığı üzerine haberler ardı ardına yayımlanarak Türk aleyhtarı bir kampanya başlatılmıştır. Türklerin barış görüşmelerine bu kadar yaklaşmışken karşı tarafa koz vermelerinin mantıklı bir dayanağı bulunmamaktadır. Ayrıca Lozan Barış Konferansı sürecinde eğer İzmir'i Türklerin yaktığına dair bir belge olsaydı bu belge Türk Heyetine karşı kullanılırdı.

İzmir yangını nedeniyle yangında varlıklarını kaybeden şirketler, kişiler konuyu yargı mercilerine götürerek çeşitli davaların açılmasını sağlamışlardır. İngiliz mahkemesinde görülen davada Hâkim Atkins, Türk ordusunun İzmir'i yaktığına dair iddiaların sağlam dayanaklarının olmadığını belirtmiştir. Türk ordusunun yüksek komutasının İzmir'de asayiş sağlaması için adımlar attığını ve çıkan yangının söndürülmesi için Türk askerlerinin mücadele ettiğinin kanıtları olduğunu söylemiştir. Fransız mahkemesinde görülen davada da Türkleri suçlayabilecek bir delilin bulunmadığı belirtilmiştir. İstanbul'da sigorta şirketlerine karşı açılan davada ise mahkeme Türklerin İzmir yangınından

75 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, s.98.

76 *A.g.e.*, ss.97-98.

77 Koloğlu, *a.g.m.*, s.55. "The New Turkish Crisis", *Current History*, Vol.17, No.2, 1922, s.185.

sorumlu tutabilecek bir kanıt olmadığını, suçluların Ermeni ve Yunanlılar olduğu kararıyla sona ermiştir⁷⁸.

İngiliz sigorta şirketi "Guardian Assurance Company" American Tobacco şirketinin ürünlerinin sigortalandığı şirketti⁷⁹. İzmir yangını sonucunda American Tobacco şirketi ürünlerini kaybedince sigorta şirketinden kendisine ödeme yapmasını istedi, ancak sigorta şirketi ödemeyi yapmadığı için sorun, Aralık 1924 tarihinde mahkemeye taşındı. American Tobacco şirketi avukatlarının davayı kaybetmelerinin ardından ikinci kez mahkemeye başvurarak bu kez Türkiye devletine dava açtılar. American Tobacco şirketi ile Standard Commercial ve Gary Tobacco şirketleri de Türkiye devletine dava açmışlardır. Davada American Tobacco şirketi avukatları yangının Türk ordusunun İzmir'i geri alması ve güvenliğini sağlayamaması nedeniyle çıktığını savunmuşlardır. Hâkim Rowlatt Türklerin yangını başlatma konusunda suçlanamayacağını belirtmiştir. Şirket avukatlarının baskıları üzerine hâkim Rowlatt, American Tobacco şirketinin Türk tarafının suçlu olduğunu kanıtlayacak belgeleri sunmasını talep etti. American Tobacco şirketinin avukatları mahkemeyi tatmin edecek kanıt sunamadığı için mahkeme şirketlerin taleplerini reddetmiştir⁸⁰.

İzmir Yangını Hakkında Tarih Mühendisliği

İzmir yangını hakkında 1922 yılında Lysimachos Oeconomos tarafından hazırlanan kitapta, yazar gazete haberlerinden yaptığı derlemelere yer vererek İzmir yangının suçlusu olarak Türkleri göstermiştir⁸¹. Kitabın yayınlandığı tarihte Türkiye ile İngiltere arasında barış antlaşması imzalanmamış, savaş hali hala devam etmekteydi. Ayrıca İzmir'in kurtuluşundan sonra Türkiye ile İngiltere arasında "Çanakkale Krizi"⁸² olarak bilinen olayın da yaşanması kitabın objektiflikten ve bilimsellikten uzak bir şekilde hazırlanmasına neden olmuştur. Kitapta resmi raporlara atıfta bulunulmamış, sadece gazete haberlerine yer verilmiştir. Haberler incelendiğinde önemli bir kısmının seçmece ve Atina kaynaklı haberler⁸³ olduğu görülmektedir. Burada bir parantez açarak Yunanistan'da propaganda bürosunun nasıl kurulduğunun açıklanması gerekmektedir.

78 *American-Turkish Claims Settlement Under the Agreement of December 24, 1923, and Supplemental Agreements Between The United States and Turkey Opinions and Report*, (prepared Fred K. Nielsen), Government Printing Office, Washington, 1937, ss.25-26.

79 Robert Carey Goodman, "The Role of the Tobacco Trade in Turkish-American Relations, 1923-29", *University of Richmond History (Unpublished Master's Thesis)*, Virginia, 1987, s.80.

80 *A.g.t.*, ss.80-83.

81 Lysimachos Oeconomos, *The Martyrdom of Smyrna and Eastern Christendom*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1922.

82 Bkz. David Walder, *Savaşın Sonra Çanakkale Olayı (1922)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004. Mustafa Çulfalı, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.15, S.45, 1999, ss.801-820.

83 Oeconomos, *a.g.e.*, ss.107,110,115,117,118,119,120,121,131,141,157.

1912 yılında Balkan Savaşı'nın çıkması Yunanistan'ın propaganda ihtiyacını ortaya çıkardı. Bunun üzerine Kaklamanos, Venizelos'a Yunanistan'a gelecek yabancı basın temsilcileriyle ilgilenmek ve onların fikirlerini etkilemek için Atina'da basın bürosu kurulmasının yararlı olacağını söyledi. Venizelos, Kaklamanos'un önerisini dinleyerek Atina'da bir basın bürosu kurdu ve propaganda alanında da tecrübesi olan Andrea Andriyadis'i büronun başına geçirdi⁸⁴. Atina basın bürosu I. Dünya Savaşı süresince çalışmaya devam etti. 1918 yılında ise daha profesyonel bir şekilde çalışmaya başladı. Yunanistan Tarım Bakanı Andrea Mihalakopulos Londra'da olduğu sırada Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikola Politis'ten aldığı mektupta propaganda görevinin yerine getirebilmesi için politik ve sosyal çevrelerin büyük önem taşıdığını ve önemli kişilerle yakın temasta bulunmanın üzerinde durduktan sonra propaganda kitapları, broşürleri, dergileri ve gazetelerinin arttırılmasını gerektiğinin altını çizdi. Bu çalışmaların metotlu bir çalışma ve dayanışma gerektirdiğini belirten Politis temsilcilerinin büyük çoğunluğuna talimat verdiğini söylemiştir. Politis mektubunda hemen her yerde yeter sayıda temsilcileri olduğunu ve bu temsilcilerin idare edilmeye ve tavsiyelere ihtiyaçları da olduğunun üzerinde durmuştur⁸⁵. Mihalakopulos cevap mektubunda Yunan propagandasının basın yoluyla yapılmasını önermiştir. Günlük gazetelerin daha etkili olacağını özellikle gazetelerde mektuplar ve karşılıklı konuşmaların yayımlanmasının en etkili yol olduğunu söylemiştir. Ayrıca dost meclislerindeki sohbetler esnasında yapılan propagandanın da küçümsenmemesi gerektiğini belirtmiştir⁸⁶. Bu durum İzmir yangını konusunda sadece gazete haberlerine inanılmaması gerektiğinin kanıtları arasındadır⁸⁷.

Le Bon "Kitleler Psikolojisi" kitabında kalabalıkların gözlemlerine inanılmaması gerektiğini ve kolektif gözlemlerin yanlış olduğunu "Sirayet yoluyla başkalarına telkinde bulunan bir bireyin sadece vehim ve hayalinden başka bir şey değildir."⁸⁸ sözleriyle dikkat çekmiştir. Maxime Gauin de makalesinde "Yalanlar ve fanteziler mevcut gerçeklere karşı bir şey yapamaz ve bu insanlar

84 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyet, İstanbul, basım tarihi yok, s.84. Basın bürosunun başına 1913-1919 arasında diplomatların getirilişini gazeteci Konstantin Atanatos bir hata olarak yorumlamıştır. Atanatos, propaganda işi için en uygun kişilerin gazeteciler olduğunu belirtmiştir. 1919 yılında Yunan propagandasını daha büyütme isteyen Venizelos ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikola Politis, Atina'daki basın bürosunun başına gazeteci Dimitri Kalapotakis'i atayarak ona basın bürosunu yeniden düzenleme görevi vermişlerdir. Kitsikis, *a.g.e.*, s.89.

85 *A.g.e.*, ss.97-99.

86 *A.g.e.*, s.103. Yunan propagandası için Londra'da propaganda merkezi kuruldu. Kısa sürede Paris, Washington ve Cenevre'de de Yunan propaganda ofisleri kuruldu. Amerika'ya yönetilen propaganda ise çoğunlukla Londra'dan idare edilmekteydi. Bkz. Kitsikis, *a.g.e.*, s.111.

87 İngiliz gazetelerinde de Yunan aşırılıklarının anlatıldığı, İzmir yangınının Türkler tarafından çıkarılmadığına dair haberler yer almasına rağmen yazar bu haberlere kitabında yer vermemiştir. Bkz. The Times, Origins of Smyrna Fire, 25 September 1922. The Times, Greek Atrocities Strong Condemnation By Lord St. Davids, 27 September 1922. The Times, Turkish Case Dr Reshad's Reply Greek Intolerance, 11 October 1922.

88 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997, s.42.

İzmir'i acilen terk eden kişiler oldukları için hayal gücü daha da kuvvetlidir."⁸⁹ sözüyle İzmir'i korku ve panik içinde terk edenlerin hayal güçlerinin kuvvetine vurgu yapmıştır. Yangın sırasında yaşanan kaos ortamında halkın gördüklerini doğru değerlendiremeyeceği aşıkardır. Halkın gerçekten yaşananlar hakkında bilgilerinin olmaması onların doğru değerlendirme yapmalarını engellemiştir. Oeconomos kitabında yer verdiği haberlerin ne kadar doğruyu yansıttığını teyit etmeden okura sunmuştur. Bu nedenle Oeconomos'un kitabının tarih metodolojisinden yoksun olduğu söylenebilir. A. Zeki Velidi Togan "Tarihte Usul" kitabında tarih metodolojisini derinlemesine incelemiştir. Togan olaylara ait haberlerin asıl kaynağından öğrenilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Eldeki kaynakların karşılaştırılmasının da üzerinde durmuştur⁹⁰. Ancak Oeconomos kitabında yer verdiği gazete haberlerinde karşılaştırma yöntemini kullanmamış, sadece Türkleri kötü gösteren haberleri kullanmıştır. Togan "Her müşahede edenin hadiseleri anlayışı, istidadına ve medeni seviyesine göre türlü türlü olduğundan, müşahidlerin bu hadiselerle ait hükümleri de ekseriya türlü olup biri diğerine uymaz, bazan müşahidlerin ifadelerine bakarak hadisenin hakikatını tesbit etmek müşkül, hatta imkânsız oluyor."⁹¹ sözleriyle önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Togan, ayrıca yaşananlar hakkında kritik yapmadan peşin hüküm vermenin etki altında kaldığının göstergesi olduğunu belirtmiştir⁹². Haberler aktarılma sırasında tahrife uğrayabilmektedir. Türklerin İzmir'i yaktığını belirten haberlerde tahrifat var mı sorusunu Oeconomos kitabında sorgulamamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Yunanistan'ın birçok ülkede kendi propaganda temsilcileri olduğu ve onların Yunanistan'ın çıkarlarına uygun haberler çıkardığı bilinmektedir. Ayrıca Oeconomos kitabında kullandığı haberlerin bir kısmında görgü tanığının kim olduğu belirtilmemiş sadece güvenilir bir tanık⁹³ şeklinde sunulmuştur. Güvenilir tanık, güvenilir kaynak gibi ifadeler haberin güvenilirliğine şüphe düşürmektedir. Bu durum Oeconomos'un kitabının propaganda kitabı olduğu savını güçlendirmektedir. Kitapta ayrıca haber tekrarlarına da sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin Amerikan Koleji öğretmeni Minnie Mills'in⁹⁴ demecinin yer aldığı haberleri defalarca kitabında kullanmıştır⁹⁵. Napolyon "Biricik ciddi söz sanatı tekrardır." diyerek tekrarın önemine vurgu yapmıştır. Le Bon "Birkaç zaman sonra tekrar edilen iddianın kimin tarafından

89 Gauin, *a.g.m.*, s.125.

90 A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985, s.29.

91 *A.g.e.*, s.36.

92 *A.g.e.*, s.36.

93 Oeconomos, *a.g.e.*, ss.76-78, 81-85, 88-89.

94 Birçok haberde Minnie Mills Amerikan Koleji'nin müdürü olarak geçmektedir, ancak bu bilgi yanlıştır. Mills müdürlük işlerinde yardımcı bulunmuş olsa da hiçbir zaman müdürlük yapmamıştır. Emily M. McCallum Amerikan Koleji'nin müdürüydü. Bkz. Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, "Memorial Records for Minnie B. Mills", American Research Institute in Turkey, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17280, <http://www.dlir.org/archive/items/show/17280> (erişim tarihi: 4 Haziran 2022). Brian Johnson, *A Chronicle of the American Collegiate Institute and Associated Schools in İzmir*, Sağlık ve Eğitim Vakfı, 2018, ss.15,17.

95 Oeconomos, *a.g.e.*, ss.65,86,115,119,120,121.

ortaya atıldığını unutarak o tekrar olunan sözlere inanırız.”⁹⁶ sözleriyle iddia edilen şeyin tekrarlar sonucunda artık gerçek kabul edilmeye başlandığını kısa ve öz bir şekilde açıklamıştır. Lysimachos Oeconomos’un derlediği kitap taraflı bakış açısı, seçme haberleri ve bilimsellikten uzak oluşuyla çıktığı dönemde kamuoyunu Türk karşıtı fikirler yaymak amacıyla çıkarılmıştır. Kitap İzmir yangını konusunda kaynak kabul edilemeyecek bir propaganda kitabıdır.

İzmir yangını konusunda Oeconomos’un adımlarını birçok yazar takip etmiştir. Edward Hale Bierstadt da “The Great Betrayal”⁹⁷ isimli kitabında İzmir yangınının suçlusu olarak Türkleri göstermektedir. Yazar kitabının başlarında İzmir’in Hristiyanlığın Anadolu’daki merkezi olduğunu ve nüfus çoğunluğunun Yunan olduğunu söylemiştir⁹⁸. Ancak yazar nüfus istatistiklerinden yeteri kadar faydalanmamakla beraber nüfus istatistikleri arasında karşılaştırma da yapmamıştır. 1917 yılında Fransızca hazırlanan nüfus istatistiklerine göre Aydın Vilayeti’nde 1.293.527 Türk, 233.914 Rum bulunmaktaydı⁹⁹. Paris Barış Konferansı’nın 5 Şubat tarihindeki oturumunda Yunan taleplerinin araştırılması amacıyla Yunan ve Arnavutluk Meseleleri Komitesi (Committee On Greek and Albanian Affairs) kurulmuştur. Komisyondaki Amerikan heyet üyeleri Venizelos’un Onlar Meclisine sunduğu istatistiklerin çelişkili olması nedeniyle Amerikan Misyonu’nun kontrolünden geçmiş, 1908 yılında Aydın vilayetinde yapılan asker celplerine dayanan istatistikleri referans almaya karar vermiştir. Bu istatistiklere göre bölgedeki Türk nüfusu toplam nüfusun %63’ünü kapsamaktaydı. Rum nüfusu ise sadece %32 idi¹⁰⁰. Paris Barış Konferansı’na Osmanlı Hükümeti tarafından sunulan nüfus istatistiklerine göre de Aydın Vilayeti’nde 1.249.067 Türk, 299.097 Rum bulunmaktaydı. Türk istatistiklerine göre bölgedeki toplam nüfusun %77’sini Türkler oluşturmaktaydı¹⁰¹. 19 Ekim 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri John Robeck, Lord Curzon’a gönderdiği yazıda İzmir bölgesindeki nüfusun 415.882’si Müslümanlar iken 217.447’sinin Rumlar olduğunu belirtmiştir¹⁰².

Rum nüfusunun Aydın Vilayeti’nde azınlık olduğunu gösteren bir başka kanıtta 21 Şubat – 10 Mart 1921’de Londra Konferansı’nda bölgenin geleceği üzerine tartışmalarının yapıldığı süreçte Yunanistan plebisit teklifini reddetmesidir. Türkiye ise plebisit teklifini Yunanistan’ın aksine kabul etmiştir¹⁰³.

96 Le Bon, *a.g.e.*, s.113.

97 Edward Hale Bierstadt, *The Great Betrayal*, Robert M. McBride & Company, New York, 1924.

98 *A.g.e.*, s.22.

99 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919 - 1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.24.

100 *Türk İstiklal Harbi C.II Batı Cephesi 1. Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, ss.11-12. Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres The Partition of The Ottoman Empire at The Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Press, Columbus, 1974, s.86. Kenan Özkan, “Yunanistan’ın İzmir’i İşgali ve ABD”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.26, 2015, ss.122-123.

101 Turan, *a.g.e.*, s.23.

102 *A.g.e.*, s.24.

103 *A.g.e.*, s.25.

Eğer Yunanistan iddia ettiği gibi İzmir ve çevresinde Rum nüfusu fazla ise plebisit teklifini neden reddetti? İzmir yangınının çıkmasında suçu Türklere atan kitaplarda İzmir'in nüfusunun çoğunluğunu Rumların oluşturduğu söylene de görüldüğü üzere bu doğru değildir. İzmir ve çevresinde Türk nüfusu azınlık değildir, tersine, Rum nüfusu azınlıktır. Türkleri suçlayan kitap yazarları yukarıda bahsedilen istatistikleri kitaplarında kullanmamaktadırlar.

Bierstadt kitabında Rum Metropolit Hristostomos'un İzmir halkı tarafından linçe uğramasını detaylı bir şekilde anlatmış ve suçu Nureddin Paşa ile Türk halkına yüklemiştir¹⁰⁴. Hristostomos'un ölümü de İzmir yangını kitaplarında Türkleri kötü göstermek için kullanılan olaylardan birisidir. Fahrettin Altay anılarında Hristostomos'un öldürülüşünü anlatmıştır: Hristostomos'un Rum meclis üyesi ile Hükümet Konağı'na geldiği haberi verilmesi üzerine Kolordu Adli Müşaviri Münir (Koçaçıtak) polisler Hristostomos'un üstünün iyi bir şekilde aranmasını, kendisinin bir komiteci olduğunu ve üzerinde bomba taşıyabileceği uyarısında bulunmuştur. Hristostomos'un üstü aranarak bekleme odasına alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa Hristostomos ile görüşmek istemediğini Nureddin Paşa'ya bildirmesi üzerine, Nureddin Paşa'da Hristostomos'un yanına giderek kendisinin Rum Metropolitisi olarak tanımadıklarını ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerini kabul etmeyeceğini söylemiştir. Hristostomos Nureddin Paşa'nın cevabından sonra Hükümet Konağı'nın merdivenlerinden inerken kendisine yaklaşan halkı güzel sözler ile sakinleştirmeye çalışsa da bu konuda başarılı olamamıştır. Fahrettin Altay, Hristostomos için "Halbuki kendisini tehlike içinde görüp, Hükümet Konağı'na çekilerek muhafız isteyebilir yahut halk dağılıncaya kadar bekleyebilirdi."¹⁰⁵ demiştir. Hristostomos'un ölümünü konusunda Türkleri suçlayan yazarlar, Fahrettin Altay'ın yapmış olduğu bu değerlendirmeyi yapmamışlardır.

Bierstadt, İzmir yangını ile ilgili Rum ve Ermenilerin geriye dönmeyi umdukları evleri neden yakmak isteyecekleri sorusunu sormuş ve Türklerin İzmir'i yakmak için nedenleri olduğunu söylemiştir. Bu nedenleri yağma izlerinin silinmesi ve Hristiyanlığın şehirden çıkarılması olarak sıralamış ve suçluların Türkler olduğunu belirtmiştir¹⁰⁶. Ancak yazarın çıkarımları tek taraflıdır. Yazar, Rum ve Ermenilerin İzmir'i yakarız ifadelerini hiç dikkate almamıştır. Aynı şekilde evlerini terk eden Rum ve Ermenilerin kendi evlerini yakmak için sebepleri vardır. İzmir Limanı'ndaki Müttefik Donanmasının yaşananlara müdahale etme istekleri bir nedendir. Aynı zamanda yanlarında evleri ve ağır eşyalarını taşıyamayan Rum ve Ermeni halkın evlerini yakarak sonradan sigortadan paralarını istemek gibi bir ihtimalleri de bulunmaktaydı. Yukarıda anlatıldığı üzere bu konuda mahkemelere başvurular olmuştur¹⁰⁷. Aynı zamanda yazar

104 Bierstadt, *a.g.e.*, ss.24-25.

105 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İnsel Yay., İstanbul, 1970, ss.359-361.

106 Bierstadt, *a.g.e.*, s.35.

107 Bkz. *American-Turkish Claims Settlement*, ss.25-26. Goodman, *a.g.t.*, ss.80-83.

İzmir'i Türklerin yakması halinde barış görüşmelerinde ellerini zayıflatacağı ve tazminat ödemek zorunda kalabileceği ihtimalini aklına getirmemiştir.

Son olarak Anadolu'nun en zengin şehrini geri alan Türk ordusunun İzmir'i yakmak için hiçbir mantıklı bir sebebi yoktur. Bierstadt da İzmir yangını ile ilgili ikincil ve güvenilirliği tartışmalı tanıkların ifadelerine bolca yer vermiştir. Bierstadt kitabında İzmir yangını ile ilgili raporları kullanmamış ve basında Türklerin suçsuz olduğunu belirten haberlere yer vermemiştir. Ayrıca kitabında dipnot ve kaynakça kullanmamıştır. Bierstadt elindekileri farklı kaynaklar ile karşılaştırmayarak kritiğini de yapmamıştır. Kitabın tek taraflı bakış açısına sahip olması, seçme haberlerin kullanılması ve bilimsellikten bir şekilde yazılmış olması nedeniyle Oeconomos'un kitabı gibi bu kitapta İzmir yangını konusunda kaynak kabul edilemeyecek bir propaganda kitabıdır.

İzmir yangını konusunda Türkleri suçlayan bir başka yazar da Amerika'nın İzmir Konsolusu George Horton tarafından 1926 yılında yayımlanan "Blight of Asia"¹⁰⁸ isimli kitaptır. Horton kitabında İzmir yangını konusuna da değinmiştir. Horton kitabında yangının suçlusu olarak Türkleri göstermektedir. Horton kitabında birçok defa eski İngiliz Başbakanı William Ewart Gladstone'a değinerek onu İngiliz devlet adamlarının en bilgelerinden ve sözlerinin ciddiye alınmaya değer biri olarak tanımlamıştır¹⁰⁹. Kitabında Gladstone'un Türkleri karalamak amacıyla yazdığı "Bulgarian Horrors and the Question of the East"¹¹⁰ kitabına da değinen Horton, kitabı için seçtiği isimden de anlaşılacağı üzere Gladstone gibi kitabını Türkleri karalamak için kaleme almıştır. Horton, Yunan hayranlığını ve ırkçı ön yargılarını kitabına aktarmıştır¹¹¹. Horton, kitabının ilk sayfalarında Türklerin kültürel tarihi olmadığını ve entelektüel açıdan en düşük Müslümanlar olduğunu yazmıştır. Horton, Türklerin hiçbir başarısı olmayan savaşçı bir ulus olduğunu ve uygarlığın ilerlemesinde hiçbir katkıları olmadığını da sözlerine eklemiştir¹¹².

Horton kitabının İzmir yangını ile ilgili bölümünde kendisinin bir görgü tanığı olduğunun¹¹³ altını çizdikten sonra kendi gördükleri ve ikincil tanıklıkları kullanarak İzmir yangınının suçunu Türklere yüklemiştir. Ancak Horton'un

108 George Horton, *Blight of Asia*, The Bobbs-Meerill Company, Indianapolis, 1926.

109 *A.g.e.*, s.25.

110 Bkz. William Ewart Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, William Cloves and Sons, London, 1876.

111 Togan kitabının iç kritik bölümünde yazarın kişiliği, hayatı, hangi din ve mezhebe mensup olduğu, hangi politik görüşe sahip olduğunun tespit edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Togan, *a.g.e.*, s.97. Horton'un hayatı ve yazdığı eserler incelendiğinde kendisinin büyük bir Yunan hayranı olduğu görülmektedir. Eşinin Yunan asıllı Amerikalı olması, evde Yunanca konuşması, uzun süre Yunanistan'da diplomatlık yapması ve Amerika da bulunduğu dönemde Amerika'da yaşayan Yunanlılara Yunanca politik konferanslar vermesi kendisinin Yunan hayranlığı hakkında fikir vermektedir. Bkz. Brian Coleman, "George Horton: the Literary Diplomat", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol.30, No.1, 2006.

112 Horton, *a.g.e.*, ss.209,255.

113 *A.g.e.*, s.115.

eserinde üzerinde durulması gereken birçok konu vardır. Öncelikle Horton 13 Eylül günü, yangının başlamasından kısa bir süre sonra İzmir’den ayrılmıştır¹¹⁴. O nedenle yangın hakkında araştırma yapmamıştır. Horton İzmir yangını hakkında yıllar sonra yazdığı kitabında İzmir yangını ile ilgili resmi raporların hiçbirine atıfta bulunmamış, sadece Türkleri suçlu gösteren güvenilirliği tartışmalı kaynakları kullanmıştır. Bu kaynakların doğruluğunu sorgulamamış, kaynak karşılaştırması ve kritiğini de yapmamıştır. Kitapta birkaç istisna dışında dipnot kullanılmamış ve kitabının bir kaynakçası bulunmamaktadır. Brian Coleman’ın da makalesinde belirttiği gibi Horton olayları bir tarihçi gibi değil, bir gazeteci¹¹⁵ gibi yazmıştır¹¹⁶.

İzmir’den ayrıldıktan sonra Atina’ya giden Horton, gazetecilerin kendisi ile röportaj yapmak istemesi üzerine İzmir yangını konusunda açıklama yapamayacağını söylemiştir¹¹⁷. Aralık 1922 tarihinde George Horton, Göç ve Vatandaşlığa Kabul Komitesi (Committee on Migration and Naturalization) ile yapmış olduğu görüşmede kendisine İzmir yangını ile ilgili birçok soru yöneltilmiştir. Yangının ne kadar sürdüğünü sormaları üzerine 13 Eylül’de İzmir’den ayrılırken yangının şehrin büyük kısmına yayıldığını, sonrasını ise bilmediğini belirtmiştir. Horton yangın konusunda konuşurken yangını çıkaranlar konusundan söz etmemiştir. Konsoloslukla ilgili sorulara cevap veren Horton, konsolosluğun yağmalanmadığını altını çizmiştir. Komite üyelerinden Raker, Horton’a anlattıklarından İzmir körfezinde Fransız savaş gemileri ve yeterli sayıda askerin bulunduğunu belirterek istenseydi, yaşanan olayın önlenebileceğinin mümkün olup olmadığı sorusuna, Horton yanıt vermek istememiştir. İlerleyen dakikalarda komite üyesi White, Horton’a biraz önce Yunanlıların çekilirken kentleri ve köyleri yaktığı sözlerini hatırlatması üzerine Horton bu konuda bilgisi olmadığını, ama kanıtların bunu gösterdiğini söylemiştir; ayrıca Yunan generalinden çekilmek zorunda kalırlarsa arkalarında enkaz bırakacaklarını duyduğunu da eklemiştir. Komite üyesi Baker, Horton’a Türk ordusu tarafından kendisinden, eşinden, başkalarından ya da konsolosluktan bir şey alınıp alınmadığını sormuştur. Horton ne kendisinden ne eşinden ne de konsolosluktan bir şey alındığını söylemiştir. Kadınlara kötü muamele yapıldığı ya da öldürülmesiyle ilgili bir şey görüp görmediğini sorması üzerine Horton, herhangi bir aşırılık görmediğini sadece duyduğunu belirtmiştir. Türk askerlerinin Amerikan üniforması giyip giymedikleri sorusuna böyle bir şey görmediğini ve duymadığını söyleyerek cevap vermiştir¹¹⁸.

114 "A dispatch to the State Department from Athens reported the arrival at Piraeus of the United States destroyer Simpson, with 150 Americans on board. The Simpson left Smyrna on September 13, with Consul General in charge of the 150 Americans who were rushed out of the danger zone upon the orders of Captain Hepburn. ...". Bkz. The Washington Herald, Admiral Bristol Ordered to Help Save Lives of Refugees, 16 September 1922.

115 Horton diplomatlık görevinden önce gazetecilik yapmaktaydı. Bkz. Coleman, *a.g.m.*, ss.82-84.

116 *A.g.m.*, s.93.

117 New York Tribune, Americans Tell of Heroism in Smyrna Fire, 21 September 1922.

118 *Admission of Near East Refugees Hearings Before The Committee on Immigration and Naturalization*

Aralık 1922 tarihinde George Horton'un, Göç ve Vatandaşlığa Kabul Komitesi ile yaptığı görüşmesi ve kitabı karşılaştırıldığında kitabı ile komite görüşmesindeki bilgiler arasında birçok çelişki olduğu görülmektedir. Öncelikle Horton kitabında İzmir'i Türklerin yaktığından emindir, ancak komiteye bu konuda neden bir şey söylememiştir. Kendisiyle İzmir yangını hakkında röportaj yapmak isteyen gazetecileri neden reddetmiştir? Ayrıca komiteye Türk askerlerinin kadınlara kötü muamele yaptığını görmediğini belirtmesine rağmen kitabında Türk askerlerinin kadınlara kötü davrandığı ile ilgili paragrafları kitap sayfalarına serpiştirmiştir¹¹⁹. Horton kitabında konsolosluğun yakınına bomba yerleştirildiğini iddia etmiştir¹²⁰. Ancak böyle bir şey olduysa da neden komitede dile getirmediği meçhuldür. Halbuki Horton, komitedeki soruşturma sırasında Türk ordusunun konsolosluğu zarar vermediğinin altını çizmiştir. Horton'un kitabında güvenilirliği tartışmalı ikincil tanıklıklara büyük önem vermesi ve İzmir yangını ile ilgili resmi raporların hiçbirine atıfta bulunmayarak suçu Türklere yüklemesinde farklı nedenler daha vardır. Birincisi Horton'un herhangi bir otoriteyi Yunan ve Ermeni çeteleri hakkında uyarmaktan kaçınması nedeniyle kendi sorumluluğunu örtbas etmek amacıyla İzmir'in tahribatının sorumluluğunu Türklere yüklemektedir¹²¹. Göç ve Vatandaşlığa Kabul Komitesinin Horton'a İzmir yangınının önlenip önlemeyeceği konusunda ne düşündüğünü sorması üzerine Horton'un cevap vermemesi Horton'un kendi sorumluluğunu örtbas etmek istediğini fikrini kuvvetlendirmektedir. Aksi takdirde Horton sorulara kitapta yazdığı gibi cevaplar verebilirdi. Bu akılları kurcalayan bir soru olarak kalmaktadır. Başka bir neden de Horton'un yangın nedeniyle para kaybına da uğramasıdır. New York Tribune gazetesinin haberinde Horton'un yangın nedeniyle evini, eşyalarını ve arabasını kaybettiğini ve kaybının yaklaşık \$15.000 olduğu bilgisi verilmiştir¹²². Amerika Türkiye'den Horton'un yangın nedeniyle \$12.000 kaybının telafisini istemiştir. Ancak Türkiye İzmir yangınının sorumlusunun kendileri olmadığını belirterek bu isteği reddetmiştir¹²³. Gerek Horton'un kendi sorumluluğunu örtbas etmek istemesi gerek yangın nedeniyle maddi kaybını telafi edememesi Horton'un kitabını yazarken taraflı bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur.

Oeconomos'un kitabı gibi Horton'un kitabı da tarih metodolojisinden yoksundur. Kitabında ikincil kaynaklar ve bazı tanıklara yer veren Horton bu kaynakların karşılaştırılması ve kritiğini yapmamıştır. Horton, William Stearns

House of Representatives Sixty-Seventh Congress Fourth Session, Government Printing Office, Washington, 1923, ss.88-98.

119 Horton, *a.g.e.*, ss.134,153,162,164,167,171. Bierstadt da kitabında benzer bir yol izlemiştir. Kitabında Türk askerlerinin kadınlara kötü davrandığı iddialarına yer vermiştir. Bkz. Bierstadt, *a.g.e.*, ss.37-38.

120 Horton, *a.g.e.*, s.115.

121 Gauin, *a.g.m.*, s.131.

122 New York Tribune, Smyrna Consul Home With Only 30 Lydian Coins, 4 November 1922.

123 Albert Howe Lybyer, "Turkey and the Near East", *Current History*, Vol.20, No.3, 1924, s.516.

Davis¹²⁴ ve Valentine Chirol'un¹²⁵ eserlerine atıfta bulunarak İzmir'i Türklerin yaktığı konusunda okuyucuya sağlam temellere dayandığını göstermek istemiştir¹²⁶. Davis ve Chirol eserlerinde İzmir yangını konusunu birkaç cümle ile geçiştirmişler ve yangının suçlusu olarak Türkleri göstermişlerdir. Ancak Davis ve Chirol kitaplarında bu yargıya nasıl ulaştıklarını açıklamamışlardır. Kitaplarında İzmir yangını ile ilgili bölümde dipnot ya da kaynak kullanmamışlardır. Bu durum Horton gibi adı geçen yazarların da eserlerinin bilimsel temellere dayanmadığını göstermektedir. Yazarlar bir kaynağa dayanmadan, sadece Türklerin İzmir'i yaktıklarını iddia etmişlerdir.

Horton kitabında tarihsel gerçeklerle uyuşmayan bilgiler de vermiştir. Türklerin yangını söndürme konusunda bir şey yapmadıklarını söylemiştir¹²⁷. Ancak Horton'un bu söylemi İzmir yangını hakkındaki raporların tümüyle çelişmektedir. Ayrıca kendisinin de belirttiği gibi yangının çıkmasından kısa bir süre sonra İzmir'i terk etmiştir. Bunu hangi kaynağa dayanarak söylediğini ise kitabında belirtmemiştir. Horton ayrıca İzmir konsolosluğu döneminde Amerika'ya gönderdiği belgelerden de yeterince faydalanmamıştır¹²⁸. Yunan ordusunun geri çekilerken yaptığı mezalimler ve İzmir'i yakacaklarına dair söylemlerinden bahsetmemiştir. Horton İzmir'deyken Amerika'ya gönderdiği raporda Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile görüşüğünü ve İzmir'in yağma ve kundak tehlikesine karşı gerekli önlemlerin alınacağını, ancak Yunan ordusunun ruh hali nedeniyle kesin bir güvence veremeyeceğini belirtmiştir¹²⁹. Horton kitabında bu belgede yer alan Yunan komiserinin Yunan ordusunun ruh hali nedeniyle kesin bir güvence veremeyeceğini cümlesinin önüne ekleme yaparak Yunan komiserin Türklere karşı direniş konusunda güvence veremeyeceği şeklini almıştır¹³⁰. Belgelerin orijinal hallerini kullanılmak yerine cımbızlamak ya da örnekte görüldüğü gibi belgelere eklemeler yapmak o eserin bilimselliğine gölge düşürmektedir. Horton'un kitabı da Oeconomos'un kitabı gibi bir propaganda kitabı olmaktan öteye gidememiştir. O nedenle İzmir yangını konusunda Horton'un kitabının da kullanılması eserin bilimselliğine gölge düşürmektedir.

Barnard College'te İngilizce bölümünde akademisyen olan Marjorie Housepian'ın da İzmir yangını konusunu ele alan yazarlardandır. Housepian'ın da yukarda adı geçen propaganda kitaplarında olduğu gibi kitabında dipnot kullanmamıştır ancak diğer kitaplardan farklı olarak kitabın bir kaynakçası bulunmaktadır. Lowry 1993 yılında yayımladığı makalesinde Housepian'ın

124 William Stearns Davis, *A Short History of the Near East*, The Macmillan Company, New York, 1923, s.393.

125 Valentine Chirol, *Occident and the Orient*, The University of Chicago Press, Chicago, 1925, s.58.

126 Horton, *a.g.e.*, s.113.

127 *A.g.e.*, s.150-151.

128 *American Documents*, ss.131-132.

129 *American Documents*, ss.131-132.

130 Horton, *a.g.e.*, s.120.

kaynak seçimi konusunda oldukça seçici olduğunu vurgulamıştır¹³¹. Türkkaya Ataöv de Housepian'ın belgeler konusunda seçici olduğunu ve "sonucuna daha başında karar verdiği bir olayın dilediği biçimde yorumlanmasını engelleyecek önemli kaynakları görmezlikten geldiği ya da küçümsediği anlaşılmaktadır."¹³² yorumunda bulunmuştur.

Kitabın kaynakçası incelendiğinde Türk kaynaklarının görmezden gelinmesi yanında yangın ile ilgili resmi raporlar ve arşiv belgelerinin de büyük çoğunluğunun incelenmediği görülmektedir. Housepian kitabında raporlar ve arşiv belgelerinden çok Ermeni ve Rum kişilerin anılarını ve gazete haberlerini ana kaynak olarak kullanmıştır. Bu açıdan Housepian'ın kitabı Horton'un kitabıyla benzerlik taşımaktadır. Horton'un kitabı gibi Housepian'da kitabına Türkleri kötüleyerek başlamıştır. Housepian, Selçuk Türklerinin 1084'te İzmir'i yok ettiğini¹³³ anlatarak kitabına giriş yapmış ve ilerleyen sayfalarda Ermeni konusuna değinerek "Türkleri soykırım uygulayan bir millet olduğunu savunmuştur"¹³⁴. Housepian kitabının ilerleyen sayfalarında da okurlarının algı yönetimini başarıyla yönetmiştir. Housepian, okurlarının nasıl düşünmesini ve hissetmesini istiyorsa ona uygun bir anlatım dili kullanmış ve okurlarının akıl ile vicdanlarını ele geçirmiştir. İlerleyen sayfalarda diğer propaganda kitaplarında olduğu gibi konu Hıristostomos'un ölümüne gelmiştir. Housepian, Nureddin Paşa'nın ağzından çıkmış olduğunu iddia ettiği sözleri sıralamıştır. Fahrettin Altay'ın anılarında yer almayan birçok konuşma Housepian kitabında yer bulmuştur. Ancak bu konuşmalar Fahrettin Altay'ın kitabındaki anlatım ile çelişmektedir. Ayrıca dipnot kullanılmadığı için kaynağın hangi eser olduğu da belli değildir. Housepian, Hıristostomos'un ölümünün ardından Türklerin Ermeni avına başladıklarını iddia etmiştir¹³⁵. Yukarıda anlatıldığı gibi Türk askerleri bu süreçte Ermeni çeteleri ile mücadele etmekteydi. Ancak Housepian konuyla ilgili herhangi bir belgeye atıfta bulunmadığı için okurun da Ermeni avına inanması yüksek ihtimaldir. Housepian bu bölümde tarihsel verileri çarpıtmaktadır. Housepian kitabında International College müdürü Alexander Maclachlan'dan bahsetmektedir¹³⁶. Ancak Maclachlan'ın İzmir yangını suçlusu olarak Ermenileri gösterdiği Times gazetesinde yayınlanan yazısına¹³⁷ herhangi bir göndermede bulunmamıştır. Housepian kitabında yer alan haber akışını kontrol altında tutarak okurlarına istediği fikirlerle doldurmak ve hatalı yönlendirmek amacıyla bu gibi kaynakları göz ardı etmiştir.

Housepian ilerleyen sayfalarda İzmir İtfaiye Kumandanı Greskovich'in raporu yerine İzmir İtfaiyesi'nde görevli olduğunu iddia ettiği Çavuş

131 Lowry, a.g.m., s.7.

132 Türkkaya Ataöv, *Ermeni Belge Düzmeciliği*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s.132.

133 Marjorie Housepian, "*Smyrna Affair*", Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1971, s.5.

134 *A.g.e.*, s.21.

135 *A.g.e.*, ss.118-119.

136 *A.g.e.*, s.131.

137 Elmacı, *a.g.e.*, s.111.

Tchorbadjis'in ifadesine yer vermiştir. Tchorbadjis'in ifadesine göre kendisi Türk askerlerinin evlere petrol döktüğünü gördüğünü ve bunu neden yaptıklarını sorduğunda Türk askerinin "sende emir altındasın bende"¹³⁸ dediğini aktarmıştır ancak hiçbir resmî belgede bu kişinin adına ulaşılmaması¹³⁹ bu iddianın güvenilirliğine şüphe düşürmektedir. Housepian verdiği bu örnek ile Grescovich'in raporunu tersine çevirmiştir. Housepian, Türk askerine emir altında olduğunu söyleyerek İzmir'in Türk askerleri tarafından verilen emir gereğince yakıldığını okurlarına inandırmaya çalışmaktadır. Ancak raporlar ve arşiv belgelerin hiçbirinde Housepian'ın iddia ettiği emir bulunmamaktadır.

Housepian Rum ve Ermenilerin yangından kaçamadıklarını Türk askerlerinin yolları tutmaları nedeniyle yangın bölgesinde kaldıklarını Çek Konsolosunun ağzından anlatmıştır. Çek Konsolosunun oğlunun bunları doğruladığını dile getirmiştir¹⁴⁰. Ancak kitapta yer alan diğer iddialar gibi bu iddianın da kaynağı belli değildir. Yukarıda anlatıldığı üzere Çek Konsolosu İzmir'i Ermenilerin yaktığını telgraf ile hükümetine bildirmiştir. Çek Konsolosu telgrafında kendisi ve ailesinin iyi olduğunu söylemiştir. Aile üyeleri hakkında bilgi yoktur. Acaba Çek Konsolosunun oğlu var mı? Var ise İzmir yangını sırasında kaç yaşındaydı? Konsolosun birden fazla oğlu varsa hangisi nerede bu açıklamayı yapmış belli değil. Bu soruların cevapları Housepian kitabında bulunmamaktadır.

Housepian ilerleyen sayfalarda Mustafa Kemal Paşa'nın yangından sonra Amiral Dumesnil'e İzmir'in yıkılmasının "ikinci planda kaldığını"¹⁴¹ söylediğini iddia etmiştir. Fransız kaynaklarında Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir söz söylemediği görülmektedir. Amiral Dumesnil, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in kundaklanmasından "manevi ve maddi açıdan" etkilenmiş olduğunu raporunda yazmıştır¹⁴².

Housepian kitabının sonraki baskısında kitabının adını değiştirmiş ve kitabına bir giriş bölümü ilave etmiştir¹⁴³. Giriş bölümünde İzmir yangını konusunda Türkleri suçlu gösteren iki esere atıfta bulunmuştur. Birisi Falih Rıfki Atay'ın Çankaya kitabı diğeri de Süleyman Külçe tarafından yazılan Mareşal Fevzi Çakmak isimli kitaptır¹⁴⁴. Öncelikle Falih Rıfki Atay'ın Çankaya kitabından önce yayımladığı "Babanız Atatürk" isimli kitabında İzmir yangını suçlularının Ermeni komiteciler olduğunu yazmıştır¹⁴⁵. Falih Rıfki Atay'ın sonraki kitabında neden üslup değiştirdiği bilinemez ancak Falih Rıfki Atay'ın sadece Çankaya eserine atıf yaparak İzmir yangını suçunun Türklere mal edilmesi bilimselliğe ve tarih

138 Housepian, *a.g.e.*, s.144.

139 Murat Köylü, *Küllerinden Doğan Şehir İzmir 1922*, Kripto, Ankara, 2010, ss.42-43.

140 Housepian, *a.g.e.*, s.157.

141 *A.g.e.*, s.166.

142 Gauin, *a.g.m.*, s.130.

143 Marjorie Housepian Dobkin, *Smyrna 1922 The Destruction of a City*, Newmark Press, New York, 1998.

144 *A.g.e.*, s.13.

145 Falih Rıfki Atay, *Babanız Atatürk*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1955, s.55.

yöntemine sığmamaktadır. Housepian'ın atıfta bulunduğu Süleyman Külçe'nin kitabında da önemli bir kusur bulunmaktadır. Housepian Süleyman Külçe'nin kitabının 1953 yılı baskısına atıfta bulunmuştur ancak 1953 baskısında yer alan Housepian'ın atıf yaptığı bölüm 1946 baskısında yoktur¹⁴⁶. Burada akla gelen soru Housepian bu kaynakları özellikle mi seçti yoksa bu kaynakların kusurlarının farkında değil miydi? Cevap ne olursa olsun iki ihtimalde Housepian'ın kitabının bilimsellikten ne kadar uzak olduğunu kanıtlamaktadır.

Housepian'ın kitabı diğer propaganda kitaplarında olduğu gibi benzer kaynakları sıralayarak İzmir yangını suçlusu olarak Türkleri göstermeye çalışmaktadır ancak gerek kitabın kaynak eksikliği gerek güvenilirliği tartışmalı anılar, mektuplar ve seçme gazete haberleri kitabın kamuoyunu etkilemek için yazıldığını gözler önüne sermektedir. Housepian kitabı da tarih yöntemi açısından büyük eksikleri olan bir kitaptır. Gerek dipnot kullanılmaması gerek farklı kaynakların karşılaştırılmaması ve kritiğinin yapılmaması bu kitabı İzmir yangını konusunda kullanılmasının eserin bilimselliğine gölge düşüreceği açıktır.

Paridise Lost'un yazarı gazeteci Giles Milton da İzmir yangını sorumlusu olarak Türkleri göstermektedir¹⁴⁷. Milton kitabında diğer kitaplar gibi dipnot kullanmamıştır. Kitabının sonunda kaynakçası bulunmaktadır ancak kitabın kaynakçası incelendiğinde Milton'ın da resmî belgeleri kullanmadığı göze çarpmaktadır. Kaynakça da Fransız ve Türk kaynaklarına yer verilmediği gibi Amiral Dumesnil ve General Pellé'nin isimleri kitapta hiç geçmemiştir. Milton, Greskovich'in ve Mark O. Prentiss'in de raporlarını da kitabında kullanmamış ve isimlerinden bahsetmemiştir. Milton, kitabında Rum ve Ermeni görgü tanıklıkları ve anılarından faydalanmış ancak tanıkların ve anıların doğruluğunu kontrol etmeden ve kritiğini yapmadan doğru kabul ederek okuyucuya sunmuştur.

Milton, kitabında Horton'un yazım tarzına benzer üslup kullanmıştır. Kitabının ilk sayfalarında İzmir'in bir Yunan şehri olduğunu iddia ederek başlamıştır¹⁴⁸. İlerleyen sayfalarda Yunan askerlerinin Anadolu'yu işgal sürecinde yaptıkları üzerine bir söz söylememiştir. Yunan mezalimini anlatan belgeleri görmezden gelmiştir¹⁴⁹.

Milton kitabının İzmir yangını ile ilgili bölümünde İzmir İtfaiye Kumandanı Greskovich'in raporu yerine Housepian'ın da yaptığı gibi İzmir İtfaiyesinde görevli olduğunu iddia ettiği Çavuş Tchorbadjis'in ifadesine yer vermiştir¹⁵⁰. Yukarıda bahsedildiği üzere Çavuş Tchorbadjis'in ismine hiçbir belgede rastlanmaması bu ifadenin doğruluğunu sorgulatmaktadır. Milton

146 Bkz. Süleyman Külçe (yazan), *Mareşal Fevzi Çakmak Askeri, Siyasi, Hususi Hayatı*, İzmir, 1946, ss.237-238-239-240.

147 Giles Milton, *Paradise Lost Smyrna 1922*, Basic Books, New York, 2008.

148 *A.g.e.*, s.9.

149 Yunan mezalimi konusunda müttefik komiserlerinin raporu için bkz. Çağrı Erhan, *Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, Center for Strategic Research, Ankara, 1999.

150 Milton, *a.g.e.*, s.201.

aynı zamanda tarihsel bilgilere yeterince dikkat etmeden okuruna sunmuştur. Kitabında Milton, Yunan Genelkurmay Başkanı olarak Hatzianestis'i göstererek büyük bir tarihsel hata yapmıştır¹⁵¹. Bu bilgi yanlıştır. Hatzianestis Küçük Asya Ordusu komutanı olarak atanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'na General Victor Dusmanis atanmıştır¹⁵². İsimler ve görevler konusunda bile bu şekilde hata yapılan eserlerde verilen bilgilerin doğruluğunun sorgulanması gerekmektedir.

Murat Köylü yazarın yer yer kendi yazdıklarıyla çelişkili ifadelerine kitabında yer vermiştir. Milton, Yunan askerlerinden biri bile canlı kalmayacak şekilde yok edildiğini söyledikten sonra General Trikopolis'in anılarına atıfta bulunarak esir alınan Yunan askerlerinden bahsettiği bölüme atıfta bulunmuştur¹⁵³. Milton Ward Price için ön yargısı Bristol kadar şiddetli olduğunu söyledikten sonra ilerleyen sayfalarda Bristol için ciddi bir kişi olduğunu ön yargılarından arınmış demiştir¹⁵⁴. Yazar kendi kendisine çelişmektedir. Bu durum kitabın bilimselliğine şüphe düşürerek kitabı halkı yanlış bilgilendirme amaçlı yazılan bir propaganda aracına dönüştürmektedir. Diğer propaganda kitaplarında olduğu gibi Milton'ın kitabında da yöntem konusunda sıkıntılar olduğu gibi tek taraflı anlatımların, konuyla ilgili kaynakların göz ardı edilmesi bu kitabın da İzmir yangını konusunda kaynak alınamayacağını göstermektedir.

Adı geçen propaganda kitapları incelendiğinde hepsinin birçok ortak noktası olduğu görülmektedir. Öncelikle bu tarz kitapların büyük çoğunluğunun tarihçiler tarafından yazılmadığı görülmektedir. Kitaplar bilimsel kitaptan çok roman şeklindedir ve bu durum da kitapların daha kolay okunmasına yardımcı olmaktadır. Kitapların dilleri oldukça akıcı ve sürükleyici bir şekilde kaleme alınmışlardır. Aynı zamanda kullanılan dil de okurların zihinlerinde yaşananları canlandırabileceği ve kitapta anlatılan kişiler ile empati yapmasını sağlayabilecek şekilde kullanılmıştır. Propaganda kitaplarının diğer bir ortak özelliği de dipnot ve kaynakça kullanmamalarıdır. Son dönemde çıkan bazı propaganda kitaplarında kaynakça bulunsun da yazarların bu kaynaklardan ne kadar istifade ettiği belli olmamakla beraber kaynakçanın oldukça seçme eserlerden oluştuğu görülmektedir.

Propaganda kitaplarının istenen ilk şey inanılabilirliğinin olmasıdır. "Eğer propaganda hedef toplumun arasında inandırıcı olmaz ise etkili de olamaz. İnanırlık uzun vadede ve hedef toplumun gerçek kabul ettiği veya gerçek kabul etme ihtimalinin yüksek olduğu hususlar üzerinde durarak sağlanır."¹⁵⁵ Propaganda kitaplarının aynı zamanda basit ve sürekli olması gerekmektedir¹⁵⁶. Belli aralıklarla tekrar yapılması da propagandanın olmazsa olmazlarından. İzmir yangını konusunda yeni kitaplar çıkmaya devam etmekte ve kendisinden

151 A.g.e., s.222.

152 Köylü, a.g.e., s.46.

153 A.g.e., s.47.

154 A.g.e., s.50.

155 Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Kripto, Ankara, 2014, s.270.

156 A.g.e., s.271.

önce çıkan kitapların bir nevi tekrarı olan bu kitaplar aynı şeyleri küçük farklarla okuyuculara sunmaktadırlar. Bu şekilde konunun gündemden uzun süreliğine düşmesine engel oldukları gibi sık sık tartışmaların çıkmasını sağlayarak propaganda yapmak için uygun zemin ve kitle oluşmasını sağlamaktadırlar.

Kelime seçimi propaganda kitaplarının üzerlerinde durdukları en önemli konulardan birisidir. “Zulüm, namussuzluk, şerefsizlik, cinayet, işkence gibi kelimeler antipati yaratır. Psikolojik savaş mesajları güdülen amaca göre sempati veya antipati yaratan bu şekildeki parlak kelimeler kullanılarak hazırlanır.”¹⁵⁷. Adı geçen propaganda kitaplarında Türk askerleri için bu tarz kelimeler kullanılarak okurlarda Türklere karşı antipati yaratılmaya çalışılmıştır. Kelime seçimleri yanında propaganda kitaplarında tanık gösterme sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Kitapta saygın güvenilir olduğu ima edilen kişilerin anıları ve röportajlarına sıklıkla yer verilir. Örneğin İzmir yangını konusundaki propaganda kitaplarının hepsinde Amerikan Koleji öğretmeni Mills’in tanıklığı yer almaktadır. İstenilen okurların bu saygın güvenilir kişilere inanmaları ve sorgulama yapmamalarıdır. Bu şekilde okurların sorgulama yapmalarının önüne geçilmeye de çalışılmaktadır. Bu nedenle propaganda kitaplarındaki mesajların basit ve herkesin anlayabileceği şekilde olmalıdır¹⁵⁸. Bu kitaplarda karşılaştırmaların olmaması ve açık, kesin ifadelerin olması bu yüzdendir. Özdağ kitabında kaynak seçimi konusunda önemli noktalara değinmiştir. Özdağ “Hedef topluma iletmek istediğimiz mesajı destekleyen ve kanıtlayan bütün belgelerin seçilerek sunulması yöntemidir. Bu teknikte, konu ile ilgili bütün materyal toplanır ve bunların arasından propaganda mesajını en etkili şekilde destekleyenler seçilir. Bu teknik iki aşamada uygulanır. İki aşamada propagandacı, emin olduğu gerçekleri ve bunları hedef topluma sunarak uygun bir zihinsel ortam oluşturmaya çalışır. İkinci aşamada ise propagandacı bu gerçekleri temel olarak kullanmak suretiyle kendi tasarladığı görüşleri kabul ettirmeye çalışır.”¹⁵⁹ sözleriyle propaganda için seçilen kaynakların nasıl seçildiğini kısa bir şekilde anlatmıştır. Propaganda kitaplarındaki ortak yönlerden bir diğeri de ima yolunu kullanmalarıdır¹⁶⁰. Propagandacı bu şekilde kuşku yaratarak okuyucunun sonuca kendisinin ulaştığı izlenimini verir. Örneğin İzmir yangını konusunda Nureddin Paşa’ya atfedilen sözlerin ya da isimsiz askerlerin sözleri yangının emir dahilinde yapıldığı izlenimin verilmesi için kullanılmıştır. Ayrıca söylentiler de kullanılan önemli bir tekniktir. Propagandacılar bu konuda okura gerçek bir belge sunamadıkları gibi olan belgeleri de gizleme ya da cimbızlama yöntemleriyle kendi hedeflerine uygun kullanmaktadırlar.

157 A.g.e., s.281.

158 A.g.e., s.282.

159 A.g.e., s.283.

160 A.g.e., ss.284-285.

Sonuç

İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınması hem Yunan ordusunun hem de bölgede yaşayan Rum halkının Megali İdea hayallerine son vermiştir. Türk ordusu tarafından hezimete uğratılan Yunan ordusunun moral ve disiplini bozulmuş bunun sonucunda geri çekilirken köyleri ve kentleri yakmışlardır. İzmir'i idetmek isteyen Yunan ordusu Türk ordusunun İzmir'e beklediklerinden hızlı bir şekilde ulaşması İzmir'de büyük bir yıkımın yaşanmasını engellemiştir. Türk ordusu İzmir'i geri aldıktan sonra şehrin güvenliğini sağlamak için büyük çaba göstermiştir, ancak Yunan ordusu kontrolündeki Ermeni çeteleri ve destekçileri tarafından Ermeni mahallesinde yangın başlatılmıştır. Türk ordusu yangının söndürülmesi ve yayılmaması için büyük bir mücadele vermiştir. Yangından sonra gerek Türk yetkilileri gerek yabancı yetkililer tarafından yangın hakkında birçok rapor hazırlanmıştır. Bu raporlar çeşitli yerler ve mecralarda da yayımlanmıştır. Bu raporlar incelendiğinde İzmir yangınından Türklerin sorumlu tutulamayacağı görülmektedir. Raporlarda Türklerin yangını söndürmek için verdikleri mücadelenin altı çizilirken çete faaliyetleri de detaylı bir şekilde verilmiştir. İlerleyen süreçte İzmir yangını konusu Lozan'da da tartışılmış ve Türk heyetini suçlayabilecek bir kanıt ortaya koyulamamıştır. Ayrıca birçok farklı mahkemede İzmir yangını konusuyla ilgili davalar görülmüştür. Farklı ülke mahkemelerinde görülen davaların sonuçlarında Türklerin İzmir yangını konusunda suçlanamayacağıdır.

İzmir yangını ile ilgili tartışmaların sürdüğü dönemde İzmir yangını ile ilgili kitaplar çıkmaya başladı. Bu kitaplarda İzmir yangını ile ilgili belgeler ve raporlar kullanılmadan suç Türklerin omuzlarına yüklenmiştir. Bu eserlerden bazıları Milli Mücadele devam ederken bir kısmı da Milli Mücadeleden kısa bir süre sonra yayınlanmıştır. Bu eserler incelendiğinde o dönemde kamuoyunu etkilemek için yazılmış propaganda kitapları olduğu görülmektedir. Ancak yangından yıllar sonra yazılan kitaplarda da bu durumun değişmediği görülmüştür. İzmir yangının suçlusu olarak Türkleri gösteren propaganda kitaplarında arşiv belgeleri görmezden gelinmiş onun yerine güvenilirliği tartışmalı anılar, mektuplar, gazete haberleri ve tanıklar kullanılmıştır. Propaganda kitaplarında gazete haberleri önemli bir yer kaplamaktadır. Ancak kitaplarda kullanılan gazete haberleri seçme haberlerden oluşmaktadır. Türkleri suçlamayan gazete haberleri bu kitaplarda kendilerine yer bulamamıştır. Gazete haberleri ile propaganda kitaplarında çeşitli anılar ve kişilerinde tanıklığı sık başvurulan kaynaklar arasındadır. Ancak bu kaynakların güvenilirlikleri tartışmalı olmakla beraber arşiv belgeleri ile karşılaştırıldıklarında gerçekleri çarpıttıkları ya da sadece küçük bir bölümünü verdikleri görülmüştür. Propaganda kitaplarında gerek seçme kaynakçaları gerek kullandıkları dil ile gerek yurtdışında gerek yurtiçindeki kamuoylarını etkilemek için belli aralıklarla İzmir yangını hakkında kitaplar yayımlanmaktadır. Bu kitaplar İzmir yangını

hakkında yeni bir bilgi ya da farklı bir bakış açısı sunmadan önceki kitapların tekrarları olmaktan öteye geçememektedirler. Bu kitapların amacı kamuoylarında Milli Mücadele hakkında olumsuz fikirlerin oluşmasını sağlamaktır. Bu şekilde Milli Mücadele sonrasında yenilen taraflar yenilgilerinin intikamını bu şekilde almaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda uluslararası arena da Türkiye'nin önüne yapay sorunlar çıkararak Türkiye'yi zor durumda bırakmak ve tavizler vermesini sağlamakta propaganda kitaplarının amaçlarındandır.

Üzerinden 100 yıl geçen İzmir yangını hakkında tartışmalar hala devam etmektedir. Her ne kadar konuyla ilgili yeterli sayıda belge ve rapor olsa da propaganda kitaplarının ısrarla bu kaynakları görmezden gelmeye devam etmesi İzmir yangını konusunun daha uzun yıllar tartışılmaya devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

Admission of Near East Refugees Hearings Before The Committee on Immigration and Naturalization House of Representatives Sixty-Seventh Congress Fourth Session, Government Printing Office, Washington, 1923.

American-Turkish Claims Settlement Under the Agreement of December 24, 1923, and Supplemental Agreements Between The United States and Turkey Opinions and Report, (prepared by Fred K. Nielsen), Government Printing Office, Washington, 1937.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

II. Süreli Yayınlar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

New York Tribune

The Birmingham Age-Herald

The Times

The Washington Herald

III. Kitaplar

AKYÜZ, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

ALTAY, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922, İnsel Yay., İstanbul, 1970.

American Documents on Greek Occupation of Anatolia, (compiled by Çağrı Erhan), Center of Strategic Research, Ankara, 1999.

- ARI, Kemal, Üçüncü Kılıç, Zeus Kitabevi, İzmir, 2012.
- ATAÖV, Türkkaya, Ermeni Belge Düzmeciliği, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.
- ATAY, Falih Rıfki, Babanız Atatürk, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1955.
- AYA, Şükrü Server, The Genocide of Truth, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008.
- BIERSTADT, Edward Hale, The Great Betrayal, Robert M. McBride & Company, New York, 1924.
- CHIROL, Valentine, Occident and the Orient, The University of Chicago Press, Chicago, 1925.
- ÇELEBİ, Mevlüt, İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- ÇELEBİ, Mevlüt, Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- DAVIS, William Stearns, A Short History of the Near East, The Macmillan Company, New York, 1923.
- DOBKIN, Marjorie Housepian, Smyrna 1922 The Destruction of a City, Newmark Press, New York, 1998.
- DURU, Orhan, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020.
- ELMACI, Mehmet Emin, Bir Semt Bir Bina: NATO Binası Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013.
- ERHAN, Çağrı, Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919), Center for Strategic Research, Ankara, 1999.
- GLADSTONE, William Ewart, Bulgarian Horrors and the Question of the East, William Cloves and Sons, London, 1876.
- HELMREICH, Paul C., From Paris to Sevres The Partition of The Ottoman Empire at The Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press, Columbus, 1974.
- HORTON, George, Blight of Asia, The Bobbs-Meerill Company, Indianapolis, 1926.
- HOUSEPIAN, Marjorie, Smyrna Affair, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1971.
- JOHNSON, Brian, A Chronicle of the American Collegiate Institute and Associated Schools in İzmir, Sağlık ve Eğitim Vakfı, 2018.
- KARACAN, Ali Naci, Lozan, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

- KİTSİKİS, Dimitri, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, basım tarihi yok.
- KÖYLÜ, Murat, Küllerinden Doğan Şehir İzmir 1922, Kripto, Ankara, 2010.
- KÜLÇE, Süleyman (Yazan), Mareşal Fevzi Çakmak Askeri, Siyasi, Hususi Hayatı, İzmir, 1946.
- LE BON, Gustave, Kitleler Psikolojisi, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım C.III, (Çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- MACLACHLAN, Alexander, A Potpourri of Sidelights and Shadows From Turkey, Kingston, Canada, 1938.
- MILTON, Giles, Paradise Lost Smyrna 1922, Basic Books, New York, 2008.
- MUTLUÇAĞ, Hayri (Yayına Haz.), İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.
- OECONOMOS, Lysimachos, The Martyrdom of Smyrna and Eastern Christendom, George Allen & Unwin Ltd., London, 1922.
- ÖZDAĞ, Ümit, İstihbarat Teorisi, Kripto, Ankara, 2014.
- ÖZDALGA, Elisabeth (Ed.), The Last Dragoman - The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat, Swedish Research Institute in İstanbul, İstanbul, 2006.
- PRICE, Clair, The Rebirth of Turkey, Thomas Seltzer, New York, 1923.
- POWELL, E. Alexander, The Struggle for Power in Moslem Asia, John Long Limited, London, 1925.
- SONYEL, Salahi R., Kaygılı Yıllar İngiliz Gizli Belgeleriyle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- SONYEL, Salahi R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (Haz.), Atatürk ile Yazışmalar 1920-1923, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- ŞİMŞİR, Bilal N., İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, Tarihte Usul, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985.
- TURAN, Mustafa, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919 - 1923), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- WALDER, David, Savaşın Sonra Çanakkale Olayı (1922), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

IV. Makaleler

- ARIKAN, Zeki, "1922 İzmir Yangını ile İlgili Bir Rapor", *Türk Kültürü*, S.316, 1989, ss.458-465.
- CHESTER, Arthur Tremaine, "History's Verdict on New Turkey's Rise to Power", *Current History*, Vol.19, No.1, 1923, ss.79-86.
- COLEMAN, Brian, "George Horton: the Literary Diplomat", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol.30, No.1, 2006, ss.81-93.
- ÇULFALI, Mustafa, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.15, S.45, 1999, 801-820.
- GALIP, Rachid, "Smyrna During the Greek Occupation", *Current History*, Vol.18, No.2, 1923, ss.318-319.
- GAUIN, Maxime, "İzmir Yangınının Yeniden Değerlendirilmesi", (çev. Ahmet Can Öktem), *Ermeni Araştırmaları*, S.59, 2018, ss.111-142.
- GÖKDEMİR, Oktay, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.15, 2007, ss.19-38.
- GÖKTÜRK, Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.24, 2012, ss.123-147.
- HAMDİ, Abdullah F., "The Burning of Smyrna", *Current History*, Vol.17, No.2, 1922, s.317.
- KIRIŞMAN, Mustafa, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.22, 2011, ss.77-93.
- KOLOĞLU, Orhan, "İzmir Yangını'nın Ardındaki Gerçek", *Popüler Tarih*, S.37, Eylül 2003, ss.52-57.
- LOWRY, Heath W., "Turkish History: On Whose Sources Will It Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir", *Osmanlı Araştırmaları*, C.9, S.9, 1989, ss.1-29.
- LYBYER, Albert Howe, "Turkey and the Near East", *Current History*, Vol.20, No.3, 1924, ss.516-519.
- MOSS, Arthur and GILLIAM, Florence, "The Turkish Myth", *The Nation*, Vol.116, No.3023, 1923, ss.704-706.
- ÖZCAN, Orhan, "İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteci Sorunu (Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.31, 2015, ss.177-200.

ÖZKAN, Kenan, “Yunanistan’ın İzmir’i İşgali ve ABD”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, C.13, S.26, 2015, ss.113-149.

TONYBEE, Arnold J., “The Truth About Near East, Atrocities”, Current History, Vol.18, No.4, 1923, ss.544-551.

TURAN, Mustafa, “İstirdatta İzmir Büyük Yangını 13-15 Eylül 1922”, Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı, Medrese Kitabevi, Afyon, 1995, ss.214-243.

“The New Turkish Crisis”, Current History, Vol.17, No.2, 1922, ss.181-193.

V. Tezler

ERDEM, Nilüfer, “Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.

GOODMAN, Robert Carey, “The Role of the Tobacco Trade in Turkish-American Relations, 1923-29”, University of Richmond History (Unpublished Master’s Thesis), Virginia, 1987,

VI. İnternet Kaynakları

Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, “Memorial Records for Minnie B. Mills”, American Research Institute in Turkey, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17280, <http://www.dlir.org/archive/items/show/17280>

Extended Abstract

As of 1922, there have been many correspondences in international politics about the situation of the Greek army in Anatolia. After the Turkish victory, British, Italian, and American correspondence contained extensive information about the Greek army's burning of villages and cities while retreating and the cruelties they inflicted on the civilian population. On September 9, the Turkish army took İzmir back from the Greek army and entered the city. While the discipline of the Turkish army was praised in foreign reports, it was also stated that Greeks and Armenians opened fire and bombs were thrown on the Turkish army.

The fire that broke out in the Armenian quarter on September 13 caused the destruction of a large part of the city of İzmir. Various reports have been prepared about how the fire started after the fire. The most important report on the fire is the report of İzmir Insurance Companies Fire Brigade Commander Paul Grescovich. Turkish authorities have also prepared various reports about the fire. In addition, the reports of the American Mark O. Prentiss, the representative of the Near East Relief Organization, and the commander of the French navy, Admiral Charles Dumesnil, are among the important reports prepared about the fire. When the reports are compared it is seen that the reports confirm each other. According to reports, the fire was started by Armenian gangs. During the fire, the Turkish army made great efforts to ensure security in İzmir and participated in the work of extinguishing the fire.

The İzmir fire also took place in the international press and many news were given on the subject. While some of these reports said that the Turks were innocent, some of them blamed the Turks. When the news in the American and British press were examined, it was determined that there was propaganda in the news that put the crimes on the shoulders of the Turks. In this news, the statements of suspicious testimonies were included without reference to official reports. Newspapers shared the news sent to them by Athens-based news agencies without checking their accuracy. Although the Turkish side's narrative was ignored in the news. Some authors have examined this accusatory news in the American and British press in their articles and books. In their works, the authors showed the inconsistencies in the news and gave various answers to the

accusers of the Turks.

At the Lausanne Peace Conference, the issue of the İzmir fire came to the fore and caused heated discussions. İsmet Pasha declared that the Turks could not be held responsible for the fire. He presented Turkish and foreign reports and various sources as evidence and emphasized that what he presented could be examined and controlled. However, Venizelos rejected the submitted reports. On the other hand, Venizelos could not present any evidence that could accuse the Turks. Turks were not held responsible for the İzmir fire at the Lausanne Peace Conference.

Companies whose properties were destroyed in the İzmir fire took the matter to the different countries' courts. There were also discussions in the courts about who started the İzmir fire. The courts have decided that the Turks cannot be held responsible for the fire.

In addition to the reports and sources about the İzmir fire, although both the process in the Lausanne Peace Conference and the results of the courts in different countries indicated that the Turks could not be associated with the fire, some authors who blamed the Turks as the responsible for the İzmir fire ensured that the issue was kept on the agenda by writing books at regular intervals. Among these writers, George Horton, Marjorie Housepian and Giles Milton are the best known. When the books of these authors and their likes are examined, it is striking that the books are written almost in the same way. At the beginning of their books, writers who started to belittle or disparaging Turkish civilization and Turks to their readers. When it comes to the İzmir fire, various newspaper reports and testimonies of dubious origin were used as sources, without reference to the fire-related reports, court results or the talks at the Lausanne Peace Conference.

These authors are making black propaganda about the Turks in their books. The books are in the form of a novel rather than a scientific book. This makes the books easier to read. The languages of the books are also quite fluent and gripping. At the same time, the language use was in such a way that the readers could visualize what happened in their minds and enable them to empathize with the people described in the book. This makes the books easier to read and reach a wide audience. When the authors who wrote books accusing the Turks about the İzmir fire are examined, it is striking that they are not historians. When the books are examined, it is seen that they do not comply with scientific methods. At the same time, historical realities are not explained in the books and erroneous information is given to the readers. While most of such books do not use footnotes, some do not have bibliography. If there is a bibliography in the book, their bibliography consists of sources that see Turks as the culprit of the fire. They avoided using studies that included opposing views. In their works, the authors explained their ideas to the readers as historical facts. In doing so,

they ignored various reports and sources. While ignoring all the evidence that would disprove their own ideas, they used a language that would make the reader not question. In this way, they gave the impression that what they said was the absolute truth.

As a result, in the propaganda books that show the Turks as the culprit of the İzmir fire, archival documents and reports are ignored and instead memories, letters, newspaper news and witnesses whose reliability is controversial are used. It has been seen that the newspaper news frequently used in the books consists of selected news, and the news of the newspapers that do not blame the Turks could not find a place for themselves in these books. Various memories and personal testimonies in the books about the İzmir fire are among the frequently referenced sources. However, although the reliability of these sources is controversial, it has been explained that when compared with archival documents and reports, they distort the facts or give small part of the truth. The purpose of these books is to create negative ideas about the National Struggle in public opinion. In this way, the defeated parties after the Turkish National Movement try to avenge their defeat in this way. At the same time, it is one of the aims of the propaganda books to put Turkey in a difficult situation and to make concessions by creating artificial problems in the international arena. Although there are enough documents and reports on the subject, the fact that the propaganda books persistently ignore these sources shows that the İzmir fire issue will continue to be discussed for many years to come.